

Bâkullânî ve Et-Takrîb ve'l-İrşâd es-Sağîr İsimli Usûl Eseri

Baqillani and his Methodological Work, At-Taqrîb Wa Al-Irshad As-Saghir

Hafsa KESGİN^a

^a Uzman Vaiz. Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı
e-Posta: hafsasenses@hotmail.com , <https://orcid.org/0000-0003-3603-7422>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	28.04.2020
Kabul Tarihi:	17.06.2020
Yayın Tarihi:	29.06.2020

Özet

H. II. Asırda tesis edilmeye ve ürünlerini vermeye başlayan fıkıh usûlü Şâfiî'nin er-Risâle isimli eserinden sonra yaklaşık h. IV. asra kadar sahada çok güçlü olan bir eser vermemiştir. Yapılan çalışmalar daha ziyade bu eser çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak h. IV. asra gelindiğinde alana ait esas teliflerin verildiği gelişim dönemine girilmiştir. Söz konusu gelişim döneminin en önemli kabul edilen ilk eserlerinden birisi Bâkullânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâd adlı eseridir. Müellifin yaşadığı dönemde Hanefî, Şâfiî ve Mutezile usûlüne dair ilk örnekler telif edilmiş ve bu anlamda ciddi tartışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle kelâm sahasına dair olan görüş farklılıkları söz konusu tartışmaların temelini oluşturmuştur. Bâkullânî'nin de Eş'arî kelâmının sistemleşmesinde etkili olan bir isim ve kelâma olan vukufiyetiyle ön planda olması ve eserinde husun-kübûh, Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı, Hz. Peygamber'in mucizleri gibi kelâmî konuların da bulunmuş olması bu durumun en önemli göstergelerindedir. Kelâma dair hâkimiyetini fıkıh usûlüne de yansıtan Bâkullânî söz konusu usûl eserini, kelâm ilmi ekseninde telif etmiş ve konuları döneminde vuku bulan dil tartışmaları merkezinde işlemiştir. Söz konusu dil tartışmaları çerçevesinde umûm, husûs ve vakf ekolleri ortaya çıkmış bu bağlamda müellif lafzın delâleti konusunda bir karine bulununcaya kadar tevakkuf edilmesi gerektiğini savunan vakf ekolünü temsil eden bir yöntem benimsemiştir. İtikâdî olarak Eş'arî olan Bâkullânî fikhî düşünce olarak Mâlikî Mezhebine müntesip olmuştur. Tamamı elimize ulaşmayan et-Takrîb'in geri kalan konuları Cüveynî'nin eser üzerine yazdığı et-Telhis isimli muhtasâr vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Müellifin fıkıh usûlünü mütekellimîn yöntemine dayalı olarak ele aldığı eser kendinden sonraki birçok usûlcüyü etkilemiştir. Zira O, kendinden önceki mevcut olan usûl eserlerinde bulunmayan birçok usûl konusunu ilk ele alan bir isimdir. Mütekellimîn yönteminde günümüze ulaşan en kapsamlı ve sistemli telif olarak kabul edilen bu eser üzerinde pek çalışma yapılmamıştır. Mâlikî mezhebine müntesip olmasına rağmen daha ziyade Cüveynî ve Gazzâlî gibi Şâfiî mezhebinin önde gelen usûlcülerine kaynaklık etmiş bu eserin usûl ilmi bakımından yeterince değerlendirilmediği görülmektedir. Şâfiî usûlcüler yanında Bâcî ve Karâfî gibi mezhebin usûl ilmi açısından öncü olan simâları yanında Hanbelî usûlcülerinin de istifade ettiği bir eserdir. Bu bağlamda çalışmada Bâkullânî'nin Mâlikî usûl ilminin gelişim dönemine nasıl bir katkı sağladığı, ilk defa hangi usûl konularının O'nun tarafından ele alındığı ve kendisinden sonra gelen ulemâyı ne boyutta etkilediği ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukûku, Mütekellimîn Fıkıh Usûlü, Mâlikî Usûlü, Bâkullânî, et-Takrîb

Giriş

H. II. Asırda dağınık halde bulunan fikhî faaliyetler kayıt altına alınmış bu bağlamda günlük hayata tekâbül eden pratik boyutu temsil eden fıkıh ilmi ortaya çıkarken söz konusu ilmin teorik temelini oluşturan fıkıh usûlü de tevdîn edilmeye başlandı. Bu çerçevede ilim halkalarının farklılığına dayalı olarak iki farklı telif geleneği ortaya çıkmıştır. Hükümlerden yola çıkılarak usûlün tümevarım yöntemiyle tespit edildiği metod Fukâhâ yöntemi/Hanefiyye olarak isimlendirilirken kelâm ilminin metodlarına dayanarak söz konusu hükme varma usûlünün ortaya konulması ve kâide oluşturma amacına matuf olarak tümdengelim yönteminin kullanıldığı metod ise mütekellimîn metodu olarak kabul edilmiştir.¹ Ancak günümüzde yapılan bazı çalışmalar İbn Haldûn'a dayalı olan bu anlayışın kesinlik bildirmediğini zira Şâfiî olan bazı müelliflerin mütekellimîn metodu yerine fukahâ yöntemini kullandıklarını belirtmiştir.² Fıkıh Usûlü literatüründe önemli bir yere sahip olan Bâkılânî de söz konusu bu yöntemlerden mütekellimîn yöntemini sistemleştiren çok önemli bir role sahiptir. Daha ziyâde kelâmcı kişiliğiyle ön planda olan ve bu alana dair çalışmalara konu edilen müellifin telif ettiği *et-Takrîb ve'l-İrşâd* isimli eseri günümüze ulaşan ve geç tespit edilmesinden dolayı da değeri çok anlaşılmayan bir çalışmadır.³ Usûl ilmine dair bu yöntemin verdiği en kapsamlı eser olma özelliğini taşıyan *et-Takrîb* bu alanda öncü olmuştur. Hatta kendinden önce yapılan çalışmalar lokal ve daha ziyade bu alanda ilk telif edilen *er-Risâle*'nin şerhi niteliğinde değerlendirilmiştir.⁴ Söz konusu bu yaklaşım daha ziyâde mütekellimîn metodu için yapılabilir. Zirâ Cessâs'ın telif ettiği usûl eserinin de Hanefi geleneğindeki ilk kapsamlı usûl eseri olduğu dikkate alındığında bu yaklaşımın biraz daha tetkike muhtaç olduğu görünmektedir.

1. BÂKILLÂNÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

1. 1. Bâkılânî'nin Kısaca Hayatı

Bâkılânî'nin (ö. 403/1013) doğum tarihine dair kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte h. 330 dolaylarında Basra'da doğduğu tahmin edilmektedir. Basra'lı olan müellif İmam Eş'arî'nin (ö.324/935) öğrencilerinden İbn Mücâhid et-Tâî⁵ (ö.370/980) ve Bâhilî'den (ö. 370/980) kelâm, Ebû Abdullah eş-Şîrâzî'den (ö.371/982) usul, İbn Ebû Zeyd

¹ Zekiyüddin Şa'bân, *Fıkıh Usûlü*, çev. İbrahim Kafi Dönmez, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 35-39; Metin Yiğit, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 20-22.

² Söz konusu bu iki yöntemin Hanefî ve Şâfiî metodu gibi mezheplere atfedilmesi yerine fukahâ ve mütekellimîn metodu denilerek faaliyet gösteren fukahâ ve kelamcılara atfedilmesinin daha doğru olduğu belirtilmektedir. Zira mezhepler içerisinde Şâfiî ve Mâlikî olduğu halde fukahâ metodunu benimseyen usûlcüler bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu konuya dair daha detaylı tahlil ve değerlendirmeler için bkz. Davut, İtaş, "Fıkıh Usûlü Yazımında "Kelamcılar Yöntemi ve Fakihler Yöntemi" Ayrışması'nın Mahiyeti Üzerine", *Bilimnâme*, 172 (2009): 65-95, 68 vd..

³ Bu durum Bâkılânî üzerine çalışma yapanların O'nun usûl yönüne hiç vurgu yapmaması ve eserinin de günümüze ulaşmayan eserler kategorisinde sayılmasından anlaşılmaktadır. Zira eser ilk olarak 1998 yılında tahkik edilerek basılmıştır. Örnek olarak bkz. Gölcük, "Bâkılânî", 4: 435.

⁴ Tâha Feyyâz Câbir el-Alvânî, "Usûlü Fıkıh İlminin Gelişim Süreci Üzerine Düşünceler", çev. Selahattin Kıyıcı, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 3/(2000), 374.

⁵ İrâk Mâlikî ekolüne mensup olan Mücâhid et-Tâî, Ebû Bekir el-Bâkılânî'nin de hocasıdır. Bâkılânî'nin O'ndan kelâm ve hadis dersi aldığı nakledilmektedir. Ebû'l-Hasan el-Eş'arî ile aynı dönemde yaşayan müellifin usûle dair eseri günümüze ulaşmamıştır. Mahlûf, Muhammed, *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye fî tabakati'l-Malikiyye*, nşr. 'Ali 'Ömer, (Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1328/2007), 1: 214.

el-Kayrevânî⁶ (ö. 386/996) ve Ebû Bekir el-Ebherî'den⁷ (ö. 375/985) fıkıh tahsil etti. Kaynaklarda Bâkılânî ve İbnü'l-Bâkılânî olmak üzere iki farklı nisbeyle anılmaktadır. Esasen babası ya da dedeleri bakla satışıyla uğraştığı için ikinci nisbe daha doğru olsa da birinci nisbesiyle meşhur olmuştur. Kâdı, seyfü's-sünne/sünnetin kılıcı ve lisânü'l-ümme/ümmetin dili şeklinde de lakap verilmiştir. Bâkılânî'nin hayatına dair bilgi veren kaynaklar O'nun Basra'da yetişip ilmi eğitimini de orada aldığını nakletmektedir. Ancak gençlik yıllarında Bağdat'a gidip eğitimini tamamladıktan sonra Basra'ya döndüğü ifade edildiği gibi Basra ulemâsından gerekli ilimleri tahsil ettikten sonra Bağdat'a gidip oraya yerleştiği de nakledilmektedir. Zekası, münazara kabiliyeti, hitabetinin güzelliği, derin kavrayış gücü ve fıkıh, fıkıh usûlü, kelâm, hadis, felsefe, belâğât, dinler tarihi, mezhepler tarihi gibi çok yönlü olan kişiliğiyle ön planda olan bir isimdir. H. 403 'de Bağdat'ta vefat etmiş ve Ahmed b. Hanbel'in kabrinin yakınlarına defnedilmiştir.⁸

1. 2. Bâkılânî'nin Yaşadığı Dönem ve İlmî Şahsiyeti

Bâkılânî, İslâm düşünce çağının en parlak ve hareketli yılları olan ve fıkıh usûlü, kelâm, fıkıh, tefsir, hadis, dil, edebiyât, felsefe, mantık, dinler tarihi, mezhepler tarihi, tasavvuf gibi birçok ilim dalının inkişâf ettiği h. IV. asırda faaliyet göstermiş ve bu dönemin eşsiz bir kişiliği olarak tavsif edilmiştir.⁹ Bu dönem siyâsî açıdan çalkantılı olsa da ilmî ve kültürel bakımdan oldukça zengindir. Zira yönetimde bulunan Şii Büveyhilerin hükümdarlarından Adududevle Şii ve Mutezili âlimlerin oluşturduğu meclisinde her kesime mensup ilim adamı bulundurmış, Ehl-i Sünnetin temsilcisi olarak tartışmalara cevap vermesi için Bâkılânî'yi çağırmıştır.¹⁰ Dönemin en önemli özelliği ilim ve ilim adamlarının yönetim tarafından desteklenmesi, teşvik edilmesi ve ilmi tartışmaların yapılması için özgür bir ortamın devlet eliyle oluşturulmasıdır. Bu bağlamda Ehl-i Sünnet ve Mutezili ilim adamları arasında ilmi tartışmaların yapılmasına ve kayıt altına alınmasına zemin oluşturmuştur.¹¹ Bâkılânî, Adududevle döneminde Mutezilenin hakim olduğu sarayda Eş'ariliği savunmuş başarılı olmasının sonucunda hükümdar O'nu oğlunun eğitiminde görevlendirmiş ve

⁶h.IV. asırda Sahnün'un (ö. 240/854) *el-Müdevvene*'si üzerinden Mâlikî fikhının bölgede yerleşmesinde merkezi bir rol oynayan Kayravânî tesis döneminde ortaya çıkan fikhî meseleler ve fetvâları içeren *en-Nevâdir ve'z ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvene min gayrihâ mine'l-ümmehâti* isimli eseriyle mezhepte önemli bir konuma sahiptir. Hentâti, Necmeddîn, *el-Mezhebü'l-Mâlikî bi'l-Gârbi'l-İslâmî ilâ muntasafî'l-karni'l-hâmisi'l-hicrî*, (Tunus: Tebrûz-Zamân, 2004),196; Muranyî, Muranyî, Miklos, *Dirâsât fi mesâdiri'l-fikhi'l-Mâlikî*, nşr. Mahmûd Reşâd Hanefî, (Beyrût: Dârü'l-Gârbi'l-İslâmî, 1409/1988), 72.

⁷Irak mâlikî ekolüne mensup olan Ebherî'nin mezhebin Irak'ta yayılmasında etkisi olduğu gibi döneminin fakihî kabul edilmiştir. Sadece kendi mezhebi değil Hanefî ve Şâfiî mezhebinden imâmlarının sözleri hakkında ihtilâfa düşenlerin Ebherîye müracaat ettikleri nakledilmektedir. Bkz. İbn Ferhûn, *Dibâcü'l-müzheb fi ma'rifeti e'yânî 'ulemâi'l-mezheb*, nşr. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr, (Kâhire: Mektebetü Dâri't-Türâs, 1426/2005), 2: 162-164; Mahlûf, *Şecere*, 1: 212-213.

⁸Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târihu Bağdâd*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrût: Dâru'l-Gârbi'l-İslâmî, 1422/2002), 3: 364-368; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Tebyinü kezibi'l-müfterî fi mâ nüsibe ile'l-İmâmEbi'l-Hasan el-Eş'arî*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1404), 217-226; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-e'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, nşr. İhsan Abbas, (Beyrût: Dâru Sâdir, 1971), 4: 269-270; Şerafeddin Gölcük, "Bâkılânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 531-532; İzmîrli İsmail Hakkı, "Ebû Bekir Bâkılânî", Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası, 2/5-6 (1927), 137-172; Hasan Hüseyin Tunçbilek, "Ebû Bekir Bâkılânî Hayatı ve Bazı Kelâmî Görüşleri", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(1998), 10-11.

⁹ Kâdı İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebtî, *Tertibu'l-medârik ve takribu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lemi mezhebi Mâlik*. nşr. Sa'îd Ahmed E'râb, (Rabat: Vizâretü'l-Evkâf el Mağribiyye, 1402/ 1982), 7: 44.

¹⁰ Kâdı İyâz, *Tertibu'l-medârik*, 7: 51.

¹¹ Bâkılânî, *et-Takrib ve'l-irşâd fi usûli'l-fikh*, nşr. Abdülhamid b. Ali Ebû Züneyz, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1998/1418), Neşredenin Girişi, 1: 18.

kendisinden Ehl-i Sünnet inancını öğretmesi istenmiştir.¹²

Çok yönlü bir kimliği temsil eden Bâkılânî kelâm ilmine vukufiyeti yanında Eşâri kelâmının sistemleşmesinde önemli katkıları olan bir isimdir. Mütেকaddimûn dönemi Eşâri kelâmcılığının önemli bir siması olmuştur. Keskin zekası ve münazaralarda gösterdiği mahareti sebebiyle ulemâ tarafından seyfü's-sünne/ehl-i sünnetin kılıcı olarak nitelendirilmiştir.¹³Diğer taraftan tahkik ehli olduğu nakilcilikten ziyâde araştırmacı, orijinal ve kendine has fikirler ortaya koyan biri olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda Bağdat'ta herkesin nakilcilik yaptığı ancak Bâkılânî'nin bundan müstesnâ olduğu nakledilmektedir.¹⁴ Bâkılânî'nin ilmî düşüncesini anlamak eğitim aldığı hocaları, etki düzeyini ortaya koyabilmek ise talebelerinin ilmî vukûfiyetiyle ilişkili olduğundan bu hususların ele alınması gereklidir.

1. 2.1. Hocaları

Bâkılânî'nin fıkıh sahasında eğitim aldığı hocalar şöyledir:

1. Mücâhid et-Tâî (ö. 370/980): Asıl adı Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yâkûb'tur. Mâlikî mezhebinin imâmlarından olan Mücâhid Bâkılânî'ye mezhep usûlü ve kelâm dersi vermiştir. İrâk Mâlikî ekolüne mensup olan müellifin kaleme aldığı fıkıh usûlü eseri ise günümüze ulaşmamıştır.¹⁵

2. Ebherî (ö. 375/985): Asıl adı, Ebû Bekir Muhammed b. 'Abdullâh'tır. İrâk Mâlikî ekolünün önde gelen temsilcilerin olan Ebherî yaşadığı dönemin fakîhi kabul edilmiştir. Diğer mezhep müntesiplerinin de kendisine danıştığı ilmî yeterliliği güçlü olan bir şahsiyettir. Bâkılânî kendisinden fıkıh tahsili yapmıştır.Usûl ilmine dair *Kitâbu fi usûli'l-fıkh* isimli çalışması mevcuttur.¹⁶

3. Kayravânî (ö. 386/996): Asıl adı Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebû Zeyd'dir. *el-Müdevvene*'de bunmayan görüşleri toplamayı hedeflediği *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât* isimli eserin müellifi olan¹⁷Kayravânî, Mâlikî mezhebinde müteahhirûn döneminin kendisiyle başlatıldığı kişidir. Mezhep görüşlerini toplamış ve açıklamıştır. Kendisine mezhep içinde “küçük Mâlik” lakabı verilmiştir.¹⁸

1. 2.2. Talebeleri

Bâkılânî'nin sayılamayacak kadar çok talebesi bulunmaktadır. Zira O'nun Bağdat'da Mansûr camiinde çok büyük bir ders halkası olduğundan söz edilmektedir.¹⁹Bu öğrencileri aldıkları ilim ve düşünce sistemiyle birlikte Bağdat, Hicâz, Mağrib gibi farklı beldelere bu düşünceleri götürmüşlerdir.

1. 'Abdülvehhâb el-Bağdâdî (ö.422/ 1031): Asıl adı Kâdî Ebû Muahmmmed Adülvehhâb b. Ali b. Nasr'dır. İbn Hazm'ın Bâcî(ö. 474/1081) ile ilgili fikrini izhâr ederken kullandığı “Kâdî

¹² Kâdî İyâz, *Tertibu'l-medârik*, 7: 53.

¹³Kâdî İyâz, *Tertibu'l-medârik*, 7: 47; İbn Tağriberdî, *en-Nucûmü'z-zâhira*, (Dârü'l-Kütüb,), 4: 234.

¹⁴Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*,3: 380.

¹⁵Mahlûf, *Şecere*, 1: 214.

¹⁶İbn Ferhûn, *Dibâcû'l-müzhebe*, 2: 162-164; Mahlûf, *Şecere*, 1: 212-213.

¹⁷Hentâti, *el-Mezhebü'l-Mâlikîbi'l-Gârbi'l-İslâmî ilâ muntasafî'l-karni'l-hâmisi'l-hicrî*,196; Muranyî, *Dirâsât fi mesâdiri'l-fikhi'l-Mâlikî*, 72.

¹⁸ Ali Hakan, Çavuşoğlu, “en-Nevâdir ve'z-ziyâdât”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 30.

¹⁹ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 7: 45.

'Abdülvehhâb'dan sonra Endülüs'e Bâcî gibi birisi gelmemiştir" ifadeleri O'nun mezhepteki konumunu ifade eden dikkat çekici bir cümledir.²⁰Bâkılânî de Abdülvehhâb ile İmrân el-Fâsî'nin(ö. 430/1029) bir araya geldiklerinde İmâm Mâlik'in ilminin toplandığını belirtmiştir.²¹

2. Ebû İmrânel-Fâsî (ö. 430/1029): Asıl adı Musâ b. İsâ b. Ebî Haccâc'tır. Ebû İmrân kendisinin Bağdât'a gidip Bâkılânî'nin ders halkasına katıldığını O'ndan usûl ve fıkıh dersi aldığını O'nun ilmi karşısında ilme yeni başlayan/mübtedî birine benzediği duygusunu hissettiğini belirtmiştir.²²

3. Muhammed b. Hasân (ö. 437/1036): Asıl adı Ebû'l-Hasân 'Alî b. Muhammed b. Hasân el-Harîrî el-Mâlikî'dir. Bâkılânî'den usûlü'd-dîn ve usûlü'l-fikh eğitimi almıştır.²³

4. İbnü'l-Lebbân (ö. 446/1045): Asıl adı Kâdı Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muhammed el-İsbahânî'dir. Bâkılânî'den kendi eserleri olan *el-Mukaddimât fî usûli'd-diyânât* ve *Usûlü'l-fikh* isimli kitapları okumuştur. Şâfiî fikhının önemli temsilcilerinden biri olan Ebû Hâmîd el-İsferâniyî'den de Şâfiî fikhını öğrenmiştir.²⁴

5. Ebû Nasr (ö. 420/1019): Asıl adı Ebû Muhammed 'Abdurrahmân b. Ebî Nasr'dır. Eş-Şeyh lakabıyla tanınan Ebû Nasr Bâkılânî'nin ilim halkasına katıldı ve O'ndan fıkıh tedris etti ve Bağdat'ta Bâkılânî'nin muhalifleriyle olan münâzaralarını kaleme aldı.²⁵

6. Kazvîni (ö.414/1023): Asıl adı Ebû Hâtîm Mahmûd b. el-Hasân et-Taberî'dir. Bağdat'a gelen Kazvîni Bâkılânî'den fıkıh usûlü okumuştur. Cedel, hilâf, usûl ve mezheb bilgisi sağlam olan biriydi.²⁶

1. 2. 3. Eserleri

Bâkılânî'nin kaynaklarda nakledilen çok fazla eserine rağmen günümüze ulaşan eserlerinin sayısı azdır. Kâdı İyâz bu çerçevede 47 eserinin ismini vermektedir.²⁷

1. *Temhîdü'l-evâil ve telhîsu'd-delâil:et-Temhîd* olarak meşhur olan bu eser Mu'tezile ve bid'at ehlinin bozuk itikâdına karşı ehl-i sünneti savunmak amacıyla kaleme alınmıştır. Sahabe ve dört halifenin faziletini açıklamıştır. Bu kitap basılmıştır.²⁸

2. *el-İnsâf fîmâ yecibu i'tikâduhu ve lâ yecüzü'l-cehlu bihi*: Kelâmî konuların kaleme alındığı bir eserdir. Özellikle halku'l-Kurân konusunda ehl-i sünnetin görüşlerini savunduğu muhaliflere reddiyeleri vardır. Eser basılmıştır.²⁹

3. *İcâzü'l-Kurân*: Kur'an'ın hangi açılardan mucize olduğunu ele alan bir eserdir.³⁰ Eser

²⁰ İbn Ferhûn, *Dibâcü'l-müzheb*, 1: 332; Mahlûf, *Şecere*, 1: 292.

²¹ Ferhât Koca, "Kâdı 'Abdülvehhâb", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 113.

²² Kâdı İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 7: 243-252.

²³ Kâdı İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 7: 46.

²⁴ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâdî*, 10, 144.

²⁵ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, Neşredenin Girişi, 1, 36.

²⁶ 36 ya bak

²⁷ Kâdı İyâz, *Tertibü'l-medârik*, 69-70.

²⁸Kâdı Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb, Bâkılânî, *Temhîdü'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*, nşr. Şeyh İmâdü'd-dîn Ahmed Haydar, (Beyrût: Müessetü'l-Kütübî'l-Sekâfiyye, 1407/1987); Kitâbın muhtevasına dair daha geniş değerlendirme ve tahlil için bkz. Adnan, Demircan, "Üçüncü Halife Osmân'a Yapılan Eleştirilere Bâkılânî'nin Cevapları", *İstem*, 8 (2006), 9-20.

²⁹Kâdı Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb, Bâkılânî, *el-İnsâf fîmâ yecibu i'tikâduhu ve lâ yecüzü'l-cehlu bihi*, nşr. Muhammed Zâhid b. el-Hasân el-Kevserî, (yy: Dâru't-Tevfik en-Nemûziciyye, 1421/2000).

³⁰ Kâdı Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb, Bâkılânî, *İcâzü'l-Kurân*, nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1971).

basılmıştır.

4. *el-Beyân*: Bâkîllânî'ye ait fi'l-Mucizât adındaki hacimli eserden geriye kalan bir bölüm olduğu kabul edilir. R. J. Mc Carthy'nin tahkikiyle basılmıştır (Beyrut 1958).

5. *Hidâyetü'l-müsterşidîn ve'l-makne fî usûli'd-dîn*: Tamamı on yedi cüz (cilt) olan eserden geriye on iki cüz kalmıştır. Muhammed b. Ebü'l-Hattâb el-İşbîlî *Telhisü'l-kifâye min kitâbi'l-Hidâye* adıyla eseri ihtisar etmiştir.

6. *Su'âlâtü ehli'r-re'y 'ani'l-keâm fi'l-Kur'ân*: Kur'ân'ın te'vil ve tefsiriyle ilgili sorulara verilen cevaplardan oluşan küçük bir risâle olup yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Lâleli, nr. 3861/7).³¹

7. *el-İntisâr li-sıhhati nakli'l-Kur'ân ve'r-red 'alâ men nehalehü'l-fesâd biziyâde ev noksân*: Kurân'ın Allah'tan geldiği şekliyle hiçbir tahrife uğramadan nesilden nesile aktarıldığını savunan bir eserdir. Bu konuda yazılmış en kapsamlı eser olduğu nakledilmektedir.³²

8. *Menâkıbü'l-e'imme ve nakzü'l-metâ'in 'an Selefi'l-ümme*: Râşit halifelere yapılan eleştirilere cevap veren bir eserdir.³³

9. *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr fi'r-red 'ale'l-Bâtıniyye*: Müellifin döneminde bulunan halifenin kendisinden bâtınilere karşı bir eser yazmasını talep etmesi sonucu bu eseri kaleme almış ve çok sert bir üslupla reddiyede bulunmuştur.³⁴

10. *et-Takrîb ve'l-irşâd: el-Kebîr, el-Evsât, el-Sağîr*: Makalenin konusu olan bu eserin elimizde bulunan kısmı *es-Sağîr* olan tarafıdır. *el-Kebîr* ve *el-Evsât* elimize ulaşmamıştır.

Müellifin günümüze ulaşmayan eserleri şunlardır:

1. *Nakzü'l-fünûn li'l-Câhiz (Câhiz'in i'câz görüşünün tenkidi)* 2. *Nakzu Nakzi'l-Lüma' li'l-Eş'arî (Ali el-İskâfî veya Kâdî Abdülcebbar'ın Eş'arî'ye ait el-Lüma'a karşı yazdığı Nakz'ın tenkidi)* 3. *el-İbâne 'an mezhebi ehli'l-küfr ve'd-dalâle* 4. *et-Ta'dîl ve't-tecvîr* 5. *Şerhu'l-Lüma' li'l-Eş'arî* 6. *er-Red 'ale'l-Mu'tezile fî me'stebehe 'aleyhim min te'vîli'l-Kur'ân* 7. *Fî Enne'l-ma'düm leyse bi-şey'* 8. *Şerhu Edebi'l-cedel* 9. *Keyfiyyetü'l-istişhâd* 10. *Dekâ'iku'l-keâm* 11. *el-Kerâmât* 12. *Tasarrafü'l-ibâd ve'l-fark beyne'l-halk ve'l-iktisâb* 13. *ed-Dimâ'ü'lletî ceret beyne's-sahâbe* 14. *el-Kesb* 15. *el-Bağdâdiyyât* 16. *el-Cürcâniyyât* 17. *el-İsbahâniyyât* 18. *Nihâyetü'l-icâz* 19. *el-İmân* 20. *et-Tebşıra* 21. *el-Mukaddimât fî usûli'd-diyânât* 22. *el-Mesâ'ilü'l-Kostantîniyye* 23. *er-Red 'ale'l-mütenâsihîn* 24. *el-Mesâ'il ve'l-mücâlesâtü'l-mensûre* 25. *el-İmâmetü'l-kebîre* 26. *el-İmâmetü's-şâğıre* 27. *er-Rudûd 'alâ Ebi Tâhir b. Kâsım* 28. *Ecvibetü ehli Filistîn* 29. *Mesâ'il se'elehâ İbn 'Abdilmü'min* 30. *el-Usûlü'l-kebîr* 31. *el-Usûlü's-sağîr* 33. *Mesâ'ilü'l-usûl* 34. *Fazlü'l-cihâd* 35. *Emâlî* 36. *İcmâ'u ehli'l-Medîne* 37. *İkfârü'l-müte'evlîn*

³¹ Esere dair daha detaylı tahlil, değerlendirme, tahkik ve tercemesi için bkz. Züleyhâ Birinci, "Ebü Bekir el-Bâkîllânî'nin (ö. 403/1013) *Su'âlâtü Ehli'r-Re'y 'ani'l-Kelâm fi'l-Kur'ânî'l-Azîz* Adlı Risâlesinin Tahlil, Tahkik ve Tercümesi –Neşr–", Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, 3/2 (Güz,2016), 89-119.

³² Kâdî Ebi Bekr Muhammed b. Et-Tîb, Bâkîllânî, *el-İntisâr li-sıhhati nakli'l-Kur'ân ve'r-red 'alâ men nehalehü'l-fesâd biziyâde ev noksân*, nşr. Muhammed İsmâ el-Kudât, (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1422/2001); Eserin muhtevâsına dair daha detaylı tahlil için bkz. Şerafettin Gölcük, "Bâkîllânî'nin *el-İntisâr li-sıhhati nakli'l-Kur'ân*", Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 3/(Ankara, 1979), 129-132.

³³ Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, Neşredenin Girişi, 1: 75.

³⁴ Eserin muhtevâsı, tahkik, tahlil ve değerlendirilmesine dair daha detaylı bilgi için bkz. Ali Aslan, *Bâkîllânî'nin Keşfü'l-esrârî'l-Bâtıniyye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018).

(*Nazzâm'ın kelâm sisteminin tenkidi*) 38. İmâmetü Benî 'Abbâs³⁵

1. 2. 4. Bâkîllânî'nin İtikâdî ve Fıkhî Düşüncesi

Bâkîllânî'nin Eş'arî kelimasının öncülerinden olduğuna dair herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Kaynaklarda kendisine el-Eş'arî nisbesi verilmesi, bazı konularda Eş'arî'yi eleştirse de genelde mezhebin görüşlerini savunmuştur.³⁶ Bâkîllânî'nin Eş'arî mezhebinin sistemleşmesi ve yayılmasında öncü bir şahsiyettir. Özellikle Mâğrib bölgesine Eş'arîlik Bâkîllânî'nin öğrencileri sayesinde yerleşmiştir.³⁷ Bâkîllânî'nin çabaları itikâdî olarak bir mezhebi savunmanın ötesinde değerlendirilmiştir.

Bâkîllânî'nin Eş'arî olması kendisinin Şâfi mezhebiyle ilişkilendirilmesine sebep olmuştur.³⁸ Hanbelî olduğuna dair de farklı iddialar vardır.³⁹ Ancak Ebherî ve Muhammed et-Tâî gibi hocalarının ve Irak Mâlikî ekolünün en önde gelen ismi Kâdî 'Abdülvehhâb (ö. 422/1031) gibi öğrencilerinin Mâlikî fıkıhına mensubiyeti Bâkîllânî'nin Mâlikî fıkhıyla daha güçlü bir bağının olduğunu göstermektedir. Bâcî ve Kâdî 'İyaz da O'nun Mâlikî olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰ Şâfi mezhebiyle ilişkilendirilmesi Bâkîllânî'nin usûl ilminden ziyâde eş'arî-kelâm ilmindeki vukufiyeti ve çoğunluğu Şâfi imamlardan oluşan Eş'arî kelimasının öncülerinden olmasından kaynaklanmaktadır.⁴¹

3. BÂKİLLÂNÎ'NİN MÂLİKÎ USÛL İLMİNDEKİ YERİ

3. 1. Usûl İlminin Tesis ve Gelişiminde Bâkîllânî'nin Rolü

3. 1. 1. Bâkîllânî'ye Kadar Yapılan Usûl Çalışmaları

H. II. asırda başlayan usûl alanına dair telif ve tedvîn çalışmaları sonucunda İmâm Şâfi'nin (ö. 204/820) *er-Risâle* adlı çalışması ilk eser olarak ortaya çıkmış, takip eden h. III. Asırda ise henüz kapsamlı ve sistemli bir usûl ilmi ortaya konmuş değildi. Bu dönemde yapılan tedvin faaliyetleri daha ziyâde *er-Risâle* üzerinden yürümüşdür. Hanefîlerden İsbâ b. Ebân⁴² (ö. 220/835) ve Kerhî (ö. 340/951) Şâfiîlerden İbn Süreyc (ö.305/917) gibi bazı âlimlerin yaptığı çalışmalar ya *er-Risâle*'yi açıklama ya da usûlün belli bir konusu ele alma şeklinde cereyân etmiştir. Söz konusu bu çalışmalar usûl ilminde gerçek bir gelişme olarak addedilmemiştir.⁴³ Ancak h. IV. asırda söz konusu şumüllü çalışmalar yapılmaya ve usûl,

³⁵ Bâkîllânî'nin eserlerine dair daha geniş malumat için bkz. Kâdî 'İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, 7:69-70; M. Ramazan Abdullah, *el-Bâkîllânî ve ârâ'ühû'l-kelâmiyye*, (Bağdad: Matbaatü'l- Ümme, 1986), 196-216; Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, Neşredenin Girişi, 1: 74-83.

³⁶ Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd fî usûli'l-fıkh*, Neşredenin Girişi, 1: 39.

³⁷ Bâkîllânî'nin Mâğrib'de Eş'arîliğin yayılmasında etkili olan öğrencileri kendisinden fıkıh ve kelâm tahsil eden Ahmed el-Herevî (ö. 434/1043) ve Tâhîr el-Bağdâdî (ö. 429/1038) olmuştur. Ancak söz konusu bu fikirleri Mâğrib'e ilk sokan kişinin Ebû 'İmrân el-Fâsî (ö. 430/1039) olduğu ifade edilmektedir. Bu konuyla ilgili yorumlar için bkz. Ahmet,Çelik, Mâğrib'de Eş'arîliğin Yayılmasında Bâkîllânî ve Cüveynî'nin Etkisi, *V. Uluslar arası Şeyh Şâ'bânî Velî Sempozyumu*, ed. Mustafa Aykaç vd., (Katamonu: Katamonu Üniversitesi Matbaası,2018), 494.

³⁸ Abdullâh, *el-Bâkîllânî ve ârâ'ühû'l-kelâmiyye*, 145-146.

³⁹ Fetvâlarının sonuna Muhammed b. Tayyib el-Hanbelî yazdığından Hanbelî olduğu yorumu yapılmıştır. İbn Teymiyye, Takiyyüddin Ahmed b. Abdulhalim, *Muwâfakatü sarîhi'l-ma'kul li sahihi'l-menkul*, (Beyrut:1985), 1: 260-261; Şerafettin, Gölcük, "Bâkîllânî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,1991), 4: 531-535.

⁴⁰Kâdî 'İyaz, *Tertîbü'l-medârik*, 7: 45, 46.

⁴¹ Gölcük, "Bâkîllânî", 4: 531-535.

⁴² İsbâ. Ebân'ın usûl ilmine dair vermiş olduğu *Haberu'l-Vâhid*, *İsbâtu'l-Kıyas* ve *İctihâdu'r-Rey* isimli eserler isimlerinden de anlaşılacağı üzere belli bir konuya hasredilen eserlerdir. Eserler için bkz. Şükrü, Özen, "İsbâ b. Ebân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 481.

⁴³ Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, Neşredenin Girişi, 93-94; Tâha Feyyâz Câbir el-Alvânî, "Usûlü Fıkıh İlminin Gelişim Süreci Üzerine Düşünceler", çev. Selahattin Kıyıcı, *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/(2000), 374.

kapsamı belli bir ilim olarak gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde telif edilen ve günümüze ulaşan eserlerden ilki Hanefî mezhebine müntesip Cessâs'ın (ö. 370/981) kaleme aldığı ve usûlün bütün konularını içeren ilk kapsamlı telif olan *el-Fusûl fi'l-usûl* isimli eserdir.⁴⁴ Ancak Alvânî söz konusu bu eseri de *er-Risâle* çerçevesinde yapılan çalışmalar içinde değerlendirmiş ve usûl ilmi için gerçek bir gelişme olarak görmemiştir. Ancak eserin muhtevası ve kapsamı söz konusu bu iddianın daha derinlemesine incelenmesini gerektirmektedir. O'nun gelişme dönemi olarak kabul ettiği eserler Bâkılânî'nin *et-Takrîb ve'l-İrşâd*'i ile mutezîlî âlim kâdı 'Abdülcebâr'ın (ö. 416/1024) *el-'Umedî* olmuştur. Söz konusu bu iki âlimin Şâfiî'den sonra usûlün bütün konularını yazmaya yönelip esaslarını belirlemeye çalıştıklarını belirtmiştir.⁴⁵ Cessâs'ın eseri Hânefi usûlcülerin verdiği ilk kapsamlı ve sistematik eserken Bâkılânî'nin telifi daha kapsamlı ve kâmil kabul edilmiştir.⁴⁶

3. 1. 2. *et-Takrîb ve'l-irşâd* İsimli Eseri

Fıkıh usûlü tarihinde *et-Takrîb ve'l-irşâd es-Sağîr* mütekellimîn usûlünün en kapsamlı ilk eseri kabul edilmektedir. Eser kendinden sonraki hemen tüm usûlcüleri etkilemiştir. Zerkeşî'nin (ö.794/1392), *Bahrü'l-Muhît* adlı eserinde “*İmâm Şâfiî'den sonra gelenler (usul konularını) açıkladılar, ortaya koydular, genişçe izah ettiler, şerh yaptılar. Ta ki iki Kâdî gelene kadar durum böyle devam etti. Bunlar Ehli Sünnet'ten Kâdî Ebû Bekr b. Tayyib ve Mutezîlî Kâdî Abdulcebbar b. Ahmed'dir. Bu ikisi ibareleri açtılar, işaretleri çözdüler, icmâlî olanları izah ettiler ve müşkilleri giderdiler*”⁴⁷ şeklindeki ifadesi Bâkılânî'nin söz konusu etkisine dikkati çeken önemli bir ifadedir. Zerkeşî bu eseri Şâfiî kaynakları arasında saysa da eserle ilgili “*bir mezheple sınırlı olmaksızın bu ilimde yazılmış en iyi kitap*” yorumunda bulunmuştur.⁴⁸ Aynı şekilde Bâkılânî dışındaki her musannifin insanların kitaplarından nakiller yaptığı aktarılmaktadır.⁴⁹

Kaynaklarda fıkıh usûlüne dair Bâkılânî'ye sekiz tane kitap atfedilmiştir. Ancak eseri tahkik eden Ebû Züneyd'e göre *el-Kebîr*, *el-Evsât*, *es-Sağîr* türleri olan *Kitâbü'l-usûl* isimli eser ile yine *el-Kebîr*, *el-Evsât*, *es-Sağîr* türleri olan *et-Takrîb ve'l-irşâd* isimli kitap aynı kitaptır. Bu bağlamda müellifin *et-Takrîb ve'l-irşâd* isimli eserinin üç türü vardır. Ancak günümüze bunlardan ancak *es-Sağîr* olan ulaşmıştır. Dolayısıyla günümüze ulaşan ve üzerinde çalışmalar yapılan Bâkılânî'ye ait usûl eserinin tam adı *et-Takrîb ve'l-irşâd es-Sağîr* şeklindedir. Eserin *el-Muhtasaru's-sağîr* şeklindeki özetinin dört cilt aslının ise oniki cilt olduğu ifade edilmiş, usûl ilminde mutlak bir eser ve “*kitâbun kebirun*” şeklinde nitelenmiştir.⁵⁰ Diğer iki usûl eseri ise *el-Mukni' fi usûli'l-fikh* ve “*Kitâbu emâlî icmâi ehli'l-Medîne*”dir.⁵¹

⁴⁴ Soner, Duman, “Usûlü'l-fikh”, *Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 218.

⁴⁵ Alvânî, “Usûlü Fıkıh İlminin Gelişim Süreci Üzerine Düşünceler”, 374.

⁴⁶ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, Neşredenin Girişi, 94; Ayrıca icmâ konuları bağlamında yapılan bir incelemede de bu durum tespit edilmiştir. Örnek ve değerlendirme için bkz. Taha Nas, “İcmâ Teorisi ve Bâkılânî'nin Etkisi”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17, 30 (2014/2), 6.

⁴⁷ Ebû Abdullah Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-Muhît fi Usûli'l-Fikh*, (yy: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslâmiyye, 1413/ 1996, 1: 6.

⁴⁸ Zerkeşî, *el-Bahrü'l-Muhît*, 1: 7-8.

⁴⁹ Kâdî 'Iyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 7: 47.

⁵⁰ Kâdî 'Iyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 7: 69.

⁵¹ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd fi usûli'l-fikh*, Neşredenin Girişi, 1: 87-88.

3. 1. 3. Eserin Muhtevâ ve Sistematiği

Aşağıda tafsil edileceği üzere *et-Takrîb* fıkıh usûlünün bütün konularını içeren bir muhtevaya sahiptir. Müellifin yaşadığı dönemde usûlün temel çalışma alanı olan lafzın manaya delâleti mevzu hem kelâmî hem de fıkıh usûlü çalışmalarının merkezinde bulunmuştur. Usûlcülerin dil tasavvurlarının temelini teşkil eden vaz' teorisi bir dilde bir kelimenin herhangi bir anlam için konulmasını ifade eder.⁵² Özellikle Mutezile'nin itikâdi anlayışının oturduğu bu dil teorisi fıkıh usûlü konularının da temelini teşkil etmiştir. Bu bağlamda Bâkîllânî de döneminin canlı ve harareti ortamı içinde yerini almış dil konularının hâkim olduğu fıkıh usûlünü kelâmî ve luğavî tartışmaların temelinde ele almıştır.

Bâkîllânî bâb başlıklarının altında fasıl şeklinde bölümler açarak meseleyi ele almıştır. Eserine fıkıh ve fıkıh usûlünün tanımını yaparak başlamış ve hem mütekelimîn hem de fukahânın ortak olan fıkıh tanımını ardından usûl tanımını vermiştir. Müellif önce bilgi vereceği meseleye dair قيل diyerek farklı görüşleri vermiş ardından قولنا diyerek kendi görüşünü beyân etmiştir. Konunun devamında sorulması muhtemel olan soruları da وان قيل şeklinde ifadelerle sormuş ve قيل له diyerek cevap vermiştir.⁵³

Bâkîllânî eserinde daha ziyâde Mu'tezile'ye cevap vermiş böyle durumlarda onların iddia ettiği bilgiyi قد زعم بعضهم diyerek bir iddia olarak nitelemiş onların görüşlerine muvâfık olan görüşleri de sıralamış ardından tüm bu görüşlerin bâtıl olduğunu ifade edip çürütmeye çalışmıştır.⁵⁴ Konulara başlarken sistematik bir metod takip etmiş konunun farklı yönlerini الضرب الاخر الضرب ve الثالث الضرب veya الوجه şeklinde ayrı ayrı belirtmiştir.⁵⁵

Bâkîllânî fıkıh usûlünü 1. Kitâp ve sünnette gelen/vârid olan hitâb 2. Hz. Peygamber'in fiillerinin hükmü 3. Haber, yolları ve kısımları 4. Hz. Peygamber'den rivâyet edilen bazı haberler. (Kabulü bazı şartlara bağlı âhâd haberler) 5.İcmâ 6. Kıyâs 7. Müftî ve Müsteftinin özellikleri ve taklîd 8. Yasaklama/hazır ve ibâhâ şeklinde sekiz konu başlığına ayırmaktadır. Hitabın konu başlıkları arasında ise emir, nehiy, husûs, umûm, nâsîh, mensûh, mücmel, müfesser, mutlak, mukayyed, lahnu'l-hitâb, mefhûmu ve fahvâsı, hitâbın delîli ve beyânın mertebeleri şeklinde saymış bunları açıklayacağını belirtmiştir. Bâkîllânî vermiş olduğu bu bilgilerle yazmayı tasarladığı usûl konularını da özet olarak vermiştir.⁵⁶

Bâkîllânî *et-Takrîb*'de ele aldığı usûl konuları şöyledir: Fıkıh ve usûl-i fikhın tanımı⁵⁷,

⁵² Bu dönemde yapılan usûl çalışmalarının kelâmî arka planına dair daha detaylı bir çalışma için bkz. İmam Rabbani Çelik, "Şâriin Lafzın Manası üzerinde Tasarrufu: Mütekelim ve Hanefî Usûl Geleneklerinde Şer'î Hakikatler Meselesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 38 (2017), 7-43.

⁵³Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 176, 177, 210, 211, 254, 260.

⁵⁴Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 178, 179, 259.

⁵⁵Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 228, 236, 239, 240, 241, 251, 271, 287, 300.

⁵⁶Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 311.

⁵⁷Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 171.

ilim⁵⁸, akıl⁵⁹, fiil ve kısımlar⁶⁰, mükellef, teklif⁶¹, hüsün-kubuh⁶², mübah, nedb, vâcip mekrûh, sahîh-fâsîd⁶³, ahkâmu'l-hitâb⁶⁴ hakikât ve mecâz⁶⁵, hurûfu'l-meânî⁶⁶, Allâh'ın ve Hz. Peygamber'in hitâplarındaki muratlarını bilme yolları⁶⁷, emir ve buna dair meseleler⁶⁸, nehiy ve hükümleri⁶⁹, umûm ve husûs⁷⁰, istisnânın hakikati ve tahsis⁷¹, mutlâk ve mukayyed⁷², delilü'l-hitâb⁷³, mefhûmu'l-gâye ve mefhûmu's-şart⁷⁴, beyânın sınırları⁷⁵.

et-Telhîs eseri vesilesiyle ulaşan usûl konuları ise Hz. Peygamber'in fiilleri⁷⁶, haber ve hakikati⁷⁷, sahâbenin adâleti ve sözü⁷⁸, bâbu'n-nesh⁷⁹, bâbu'l-icmâ⁸⁰, istishâbu'l-hâl⁸¹, kitâbu'l-kıyâs ve bu başlık altında istihsân⁸², kitâbu't-taklîd⁸³ şeklindedir. Her iki eser çerçevesinde ele alınan usûl konularına bakıldığında Bâkılânî'nin *et-Takrîb*'de ele almayı düşündüğünü ifade ettiği bütün usûl konularını işlediği görülmektedir.

3. 1. 4. Bâkılânî'nin Yararlandığı Kaynaklar

Kaynakların verdiği bilgilere göre Bâkılânî nakli sevmediğinden dolayı kendinde bulunan ilimle eserlerini telif etmiştir. Eserin elimizde bulunan kısmında da kendisine ait bazı eser isimleri ve Şâfiî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ından başka bir eser ismi zikretmemesi bu ifadeleri destekler. Bâkılânî'nin kendi yazdıklarını ihtisâr etmeye çalışsa buna muvaffak olamayacağı belirtilmiş, ilminin derinliğine vurgu yapılmış⁸⁴ O'ndan önce ayrıntılı müstakil eserlerin telif edilmediğini belirtmiştir.⁸⁵ Müellif Mu'tezilî ulemâdan, Irak Ekolünden ve çeşitli isimlerden bahseder. Ebu'l-Hasân el-Kerhî, es-Selcî, Cübbâî (ö. 303/917) ve oğlu, İsa b. Ebân ve Ebû Şemr el-Mürçî bahsettiği isimlerin bazılarıdır.⁸⁶ Eserinde özellikle Mutezilî ulemâyı ve Mutezilî düşüncüyü sistemleştiren Cübbâî⁸⁷ ve oğlunun iddialarını temel alması müellifin yaşadığı dönemde Eş'ari ve Mutezile arasındaki entelektüel tartışmaların hareketli bir şekilde sürdüğünü ve Bâkılânî'nin eserini Mutezile, Mürçie, Hâriciler, Râfiziler gibi kelâmî ekollerin

⁵⁸Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 174-195.

⁵⁹Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 202-207.

⁶⁰Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 232.

⁶¹Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 239-256.

⁶²Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 278-286.

⁶³Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 288-303.

⁶⁴Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 316.

⁶⁵Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 352-

⁶⁶Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 409-422.

⁶⁷Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 429-441.

⁶⁸Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2: 5-316.

⁶⁹Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2: 317-368.

⁷⁰Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 3: 5-126.

⁷¹Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 3: 126-302.

⁷²Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 3: 307-331.

⁷³Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 3: 331-338.

⁷⁴Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 3: 358-366.

⁷⁵Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 3: 370-425.

⁷⁶ Cüveynî, *et-Telhîs*, 2: 881-932. Fıkra.

⁷⁷ Cüveynî, *et-Telhîs*, 2: 964-1079. Fıkra.

⁷⁸ Cüveynî, *et-Telhîs*, 2: 1083-1188. Fıkra.

⁷⁹ Cüveynî, *et-Telhîs*, 2: 1188-1326. Fıkra.

⁸⁰ Cüveynî, *et-Telhîs*, 3: 1328-1524. Fıkra.

⁸¹ Cüveynî, *et-Telhîs*, 3: 1535-1561. Fıkra.

⁸² Cüveynî, *et-Telhîs*, 3: 1563-1887. Fıkra.

⁸³ Cüveynî, *et-Telhîs*, 3: 1902-1969. Fıkra.

⁸⁴ Kâdî 'Iyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 7: 47.

⁸⁵ Zerkeşi, *el-Bahrü'l-Muhît fî Usûli'l-Fıkh*, 1: 6.

⁸⁶ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd fî usûli'l-fıkh*, Neşredenin Girişi, 1: 94.

⁸⁷ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd fî usûli'l-fıkh*, 3:19.

yoğun tartışmalarının yaşandığı bir dönemde kaleme aldığını göstermektedir.⁸⁸ O'nun özellikle Mutezile'ye karşı savunduğu lafzın manaya delâletine dair konu başlıkları Mutezile'nin kelâmî olarak savunduğu temel prensiplerin meşrulaştırılmasını engellemeye yönelik bir çaba olarak değerlendirilmiştir.⁸⁹ Mutezile, Mürcie, Kaderiye gibi oluşumların kelâma ve dile dair ciddi tartışmaları ve kendinden önce bir usûl anlayışı ortaya koyan Hanefilerden İsbâ b. Ebân, Cessâs ve Kerhî'nin ve İmâm Şâfiî'nin görüşleri müellifin usûl anlayışını oluşturması için bir zemin oluşturmuştur. Zira Bâkılânî eserinin tamamında hakim olduğu üzere söz konusu bu görüşler üzerinden yürümüş ve onların batıl olduğunu göstermeye çalışmıştır.

3. 1. 5. Bâkılânî'den Yararlanan Usûlcüler

Bâkılânî'den sonra gelen mütekellimîn usûlcülerinden Cüveynî, Gazzâlî, Râzî, Âmidî ve Şevkânî gibi birçok usûlcü ondan nakillerde bulunmuş, bazen isim vermeseler de onu takip etmişlerdir.⁹⁰ Zerkeşî (ö. 794/1392) Bâkılânî'den yaklaşık beşyüz, Hanbelî ulemâdan İbnü'l-Neccâr (ö.972/1564) da direk ismini vererek altı yerde isimsiz olarak da altmış beş yerde nakilde bulunmuştur. Makdisî (ö.906/1500) on bir, Şîrâzî (ö.476/1083) yirmi dört Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö.458/1066) *el-'Udde*'de onaltı, Tûfî (ö.716/1316) otuz yedi, İsfehânî (ö.749/1349) kırk ve İbn Subkî (ö.771/1369) de birçok yerde Bâkılânî'den nakil yapan usûlcülerdir.⁹¹ Burada Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî olmak üzere üç mezhep müntesibinin de *et-Takrîb*'i referans aldığı görülmesi Bâkılânî'nin usûl ilmindeki yerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

3. 1. 6. Bâkılânî'nin Metodu ve Usûle Dâir Bazı Görüşleri

Fıkıh usulü tarihinde Fukahâ, mütekellimîn ve memzûc olarak isimlendirilen üç farklı telif metodu ortaya çıkmıştır. Bir fıkıh mezhebinin fûrûya dair fetvâ ve hükümlerini temellendirmeye ve söz konusu hükümlerin delillerden nasıl çıkarıldığını ortaya koymaya çalışan usûl yöntemi "fukahâ metodu", hükümlerin delillerden çıkarılmasında kelâm esaslarına dayanan usûl yöntemi ise "mütekellimîn metodu" olarak kabul edilmiştir. Fukahâ metodu daha ziyâde Hanefilerle ilişkilendirilirken mütekellimîn metodu Şâfiilere nispet edilmiştir. VI. (XII.) ve özellikle VII. (XIII.) yüzyıldan itibaren iki yöntemi birleştiren "karma (memzûc) metot" ortaya çıkmıştır.⁹²

Mütekellimîn metodunu esas alan Bâkılânî⁹³ kendinden önceki görüşleri vermiştir. Mesela emir kavramına dair irâdenin gerekli olup olmadığı konusunda önce Kaderiye, ehl-i Irâk⁹⁴, cumhûr ulemâ, Mu'tezile⁹⁵ ve Şâfiî ashâbının⁹⁶ iddialarını zikretmiş bunların batıl olduğunu söyleyerek görüşünü delilleriyle birlikte açıklamıştır.⁹⁷ Bazen "bazıları" diyerek

⁸⁸ Orhan Şener, Koloğlu, *Kelâm Tarihine Giriş*, (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 76-77.

⁸⁹ Çelik, "Şâriin Lafzın Manası üzerinde Tasarrufu", 7.

⁹⁰ Kutub b. Mustafâ Sânev, *Erâu'l-Kâdi Ebi Bekr el-Bâkılânî ve Eseruhâ fî 'ulmi usûli'l-fikh*, (Yüksek Lisans Tezi, Melik Suûd Üniversitesi, 1992), 609.

⁹¹ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd fî usûli'l-fikh*, Neşredenin Girişi, 1: 96-97.

⁹² Asum Cüneyd Köksal-İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûl-i fikh", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 202.

⁹³ Sânev, *Erâu'l-Kâdi Ebi Bekr el-Bâkılânî*, 5.

⁹⁴ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2: 227.

⁹⁵ Mutezile'nin görüşünün batıl olduğunu savunduğu görüşlerine dair örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2: 46, 307, 277.

⁹⁶ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2: 27.

⁹⁷ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2: 11-12.

herhangi bir zümre belirtmezken⁹⁸ bazen de Hasan el-Eşarî'nin ve mütekkelliminin görüşünü zikretmiş onlarla aynı fikirde olduğunu izhâr etmiştir.⁹⁹Bâkılânî her usûlcünün yaptığı gibi konuları dil tartışmaları üzerinden yürütmüş bu bağlamda dilcilerin/ehlü'l-lügâ görüşünü de kendini destekleyen bir veri olarak kullanmıştır.¹⁰⁰ Bâkılânî'nin temelde hedef aldığı grup daha ziyâde Mu'tezile'dir.

Bâkılânî'nin en önemli metodu bazı usûl konularının aynı anda farklı hükme varmayı gerektiren bir durumu içermesi halinde *vakf* yapmak gerektiği düşüncesidir. Eser dil tartışmalarının çok yoğun olduğu bir dönemde kaleme alındığından dil tartışmaları çerçevesinde vakf, umûm ve hâs olmak üzere üç farklı ekol ortaya çıktığı, Bâkılânî'nin vakf ekolüne mensup olduğu görülmektedir. Bu ekole göre lafızlar konuluğu itibariyle umûm ve husûsun her ikisine de şâmilidir. Lafzın hangisine hamledileceği, söyleyenin kastı ve lafızda yer alan karînelerle ilişkilidir.¹⁰¹ Müellifin üzerinde tevakkuf ettiği usûl görüşlerinden bazıları şöyledir: Emir konusunda *if'al* sigasının vucûb, nedb, ibâhâ, tehdit anlamlarından hangisine hamledileceği, yasaklamadan sonra kullanılan emrin ne anlam ifade ettiği, umûm için bir sığa olup olmadığı, Hz. Peygamber'in mutlak olarak yaptığı fillerin icâb, nedb, ibâhâdan hangisine hamledileceği konularında tevakkuf etmiştir.¹⁰²

Bâkılânî'nin sahip olduğu bu düşünce sisteminin/usûlünün temel dayanağı usûl konularının zaruri bilgiye dayanması gerektiği ilkesidir. Zira O'na göre ilim zarurî/ızdırârî ve zanni/istidlâlî olmak üzere iki kısımdır.¹⁰³ Bu zaruri bilginin ana kaynağı ise akıl, mütevatir olarak gelen ve manası kesin olarak tespit edilebilen haberler ve icmâdır. Zanni konularda ise tercihi gerektiren başka bir delil/karîne bulunmadığı müddetçe anlam konusunda tevakkuf edilmesi gerekir.¹⁰⁴ Kitabın bütün konularında kendini gösteren bu düşünce Bâkılânî'nin usûl düşünce ve metodunu ifade etmesi bakımından önemli bir tespittir. Bu bağlamda en önemli sorun Hz. Peygamber'den nakledilen haberler konusunda ortaya çıkmaktadır. Zira ahâd haberle istidlâl yapılamayacağını ifade etmiş özellikle dil ve akâid konularının onunla tespit edilemeyeceğini savunmuştur.¹⁰⁵

Bâkılânî'nin genelde Mu'tezile usûlcülerinin görüşlerine cevap verdiği usule dair bazı görüşleri ise şu şekilde ifade edilebilir. Usûlün lafız bahislerinden olan emir konusunda emrin ancak yüksek mevkiden gelmesi gerektiğini ifade eden Mutezile'ye itiraz etmiş böyle bir konumda olan birisinin de emrinin geçerli olduğunu zira emir lafzının bazen emir bazen de istek ve arzuyu bildirdiğini ve aksi bir delilin de olmadığını savunmuştur.¹⁰⁶ Aynı şekilde mutlak emrin neyi ifade ettiği hususunda Mutezilî usûlcülerin çoğunluğunun, İmâm Şâfiî ve

⁹⁸ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 2: 26.

⁹⁹ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 2: 27.

¹⁰⁰ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 2: 35-36, 40, 41, 122.

¹⁰¹ Bâkılânî bu üç grubu *ashâbu'l-umûm*, *ahâbu'l-husûs* ve *ashâbu'l-vakf* olarak nitelemektedir. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 3: 7, 12.

¹⁰² Vakf etmek bir konu hakkında hükme varmak için delil buluncaya kadar beklemek demektir. Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 2: 33, 34, 36, 42, 96.

¹⁰³ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd*, 1: 183.

¹⁰⁴ Mehmet, Nezir Ceylan, *Bâkılânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâd'ü's-Sağîr Adlı Eserinde Emir ve Nehiy*, (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2017), 241; Abdulbasit Saltekin, *Bâkılânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâd Adlı Eserinde Tahsis Kuramı*, (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2010), 95.

¹⁰⁵ Cüveynî, *et-Telhîs*, 2: 430.

¹⁰⁶ Bâkılânî, *et-Takrîb*, 2: 7-8.

arkadaşlarının ve fukahânın çoğunun emrin nedb ifade ettiği görüşünü savunduklarını nakletmektedir. Buna karşılık şeyhimiz dediği İmâm Eşârî, bazı fakihler, kelâmcılar ve Bâkılânî ise mutlak anlamda kullanılan emrin hem icâp hem de nedbe ihtimalinin müşterek olduğunu bu durumun ancak bir karine vesilesiyle netleştirilebileceğini belirtmişlerdir.¹⁰⁷ Teklif hususunda ise Mû'tezile ekolünün görüşünü "mükellef ancak emredilene yaptıktan veya onun vakti çıktıktan sonra bu emirle sorumlu olduğunu bilebilir. Zira mükellef emredilene yapmadan önce mükellef olma durumu ortadan kalkabilir. Dolayısıyla mükellef ancak emredildiği şeyi yerine getirdikten sonra bu emirle bağlı olduğunu bilebilir" şeklinde nakleden Bâkılânî, onlara şu şekilde cevap vermiştir: Mükellef emredilen şeyi henüz yerine getirmeden önce bilebilir ve teklif şartlarını haiz olması durumunda ilgili emirle mükellef olur. Şâri gelecekte mükellefi bir emirle sorumlu tutabildiği gibi mükellef de bu emri bilebilir. Müslümanların önde gelen âlimleri bu konuda icmâ etmişlerdir.¹⁰⁸ Mükellefin emri yerine getirdikten sonra emredildiğini bilmesinin onun vacip olan bir ibâdete niyet edememesine sebep olacağını vurgulayan Bâkılânî, namazın vacip olduğunu önceden bilen kişinin ona niyet edebileceğini belirtmektedir. Diğer taraftan haram olan bir fiil yapıldıktan sonra bilinirse mükellefin kendini haramdan koruyamadığından dolayı emredildiği fiilin hükmünü önceden bilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁹ Bâkılânî'nin Mutezile'ye karşı görüşte olduğu ve cevap verdiği diğer bir usûl meselesi ise nehyin fesâdı gerektirip gerektirmediği durumudur. Söz konusu bu durum ibâdet ve akitlerde ortaya çıkmaktadır. Meselâ kendileriyle nikâh akdi yapılması yasak olan biriyle evlilik durumunda nehy fesadı gerektirir. Diğer bir ifadeyle yapılan akit fasittir. Ancak ibâdet ve akitlerdeki şartlardan herhangi birini ihlâl etmediği zaman fesâdı gerektirmez. Mesela gasbedilen bir arazide kılınan namaz fail ve fiile taalluk etmediğinden fesâdı gerektirmez. Bâkılânî burada aksini savunan Mutezile'ye cevap vermiştir.¹¹⁰

Bâkılânî'nin usule dair deliller konusundaki bazı görüşleri ise onun eserinin tamamı günümüze ulaşmadığından Cüveynî'nin *et-Telhis* ve *el-Burhân*'ı, Bâcî'nin *İhkâm*'ı aracılığıyla verilecektir. Bâkılânî sahabe mürselleriyle istidlâl yapılmayacağını ifade etmiş¹¹¹ bu konuda çoğu hadisçi ve fukahânın bir kısmıyla aynı görüşü kabul etmiştir. Mâlikî mezhebine müntesip bir âlim olmasına rağmen Medine ulemâsının icmâmın şayet diğer beldelerdeki âlimlerin muhalefeti varsa delil olmayacağını ifade etmiş, bir beldeyle sınırlı olmaksızın her dönemdeki ulemânın ittifakının icmâ olarak kabul edilmesinin daha doğru olduğunu savunmuştur.¹¹² Bâkılânî'nin usûlün delillerinden biri olan istishâbu'l-hâl ile ilgili düşüncesi de ilginçtir. O'na göre müçtehid tartışmada hasmına karşı bu delil üzerinden gidemez ancak kendi içinde bir hükme varmada bu delili kullanabilir. Bu bağlamda kendisine getirilen konularda vacip olduğuna dair bir delil bulamazsa vacip olmadığına hükmeder.¹¹³

¹⁰⁷ Bâkılânî, *et-Takrib*, 2: 26.

¹⁰⁸ Bâkılânî, *et-Takrib*, 2: 282.

¹⁰⁹ Bâkılânî, *et-Takrib*, 2: 283.

¹¹⁰ Bâkılânî, *et-Takrib*, 2: 351.

¹¹¹ Cüveynî, *el-Burhân*, 1: 637.

¹¹² Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl*, 1: 488.

¹¹³ Cüveynî, *et-Telhis*, 3: 130.

Mesâlih-i mürseleyi de mutlak bir delil olarak görmeyen Bâkılânî, bunun sebeplerinden birisi olarak bu delilin Kur'ân, sünnet, icmâ ve kıyâs gibi üzerinde ittifâk edilen asıl delillere dayanmadığını savunmaktadır. İkinci olarak da insanların zanlarına dayanarak şeriât içinde bir kaosa neden olabileceklerini vurgulamaktadır. Diğer taraftan bu durumun yeni bir alan olduğunu ifade etmiş Hz. Peygamber'den sonra şer'i bir hükmün konulamayacağını, manaların ancak şeriât tarafından konulacağını, bu alanın genişletilmesi durumunda ise kişilerin peygamberler mesabesinde olacağını belirtmiştir. Son olarak da böyle bir uygulamanın sahabe icmâına dayanmadığını onlardan böyle bir amelin nakledilmediğini ifade etmiş bütün bunlara dayanarak mesâlih-i mürseleyle istidlâl yapılamayacağını savunmuştur.¹¹⁴Bâkılânî usûlde tartışılan nesih meselesini kabul eden usûlcüler arasında yerini almıştır. Neshi “uygulama vakti ve gereğince amel edilmesi sabit olduktan sonra hükmün kaldırılması” şeklinde tanımlamış ve tahsîsten farklı bir uygulama olduğunu ifade etmiştir. Tahsîste ilk konulduğunda mütekelliminin zihninde var olan hükmün kapsamının daraltılması nesih ise bir kısmının ve tamamının çıkarılması söz konusudur.¹¹⁵ Usûl ilminin çok tartışılan ve İmâm Ebû Hanîfe ile özdeşleşmiş İmâm Mâlik'in de kabul ettiği delillerden biri olan istishânı ancak delille uyumlu olması halinde kabul etmiştir. Bâkılânî bu konuda “Rabbimizden size indirilenin en güzeline uyun”¹¹⁶ âyetini delil olarak öne sürenlere karşılık “ey akıl sahipleri ibret alın”, “onlardan istinbât edenler elbette bunu bilirlerdi”¹¹⁷ şeklindeki âyetlerde en güzelinin delille uyumlu olanın olduğunu beyân ederek kişileri delillere yönlendiren âyetleri cevap olarak kullanmıştır.¹¹⁸ Bâkılânî'nin taklîd konusunda da düşünceleri farklıdır. O bu konuda öncü olmuş, Cüveynî, Gazzâlî, Âmidî, İbnü'l-Hâcib de O'nu takip etmişlerdir. Bu görüşe göre, âmmînin yaptığı esasen taklîd değildir. Zira âlimin sözü müsteftî için delildir. Müsteftînin bu delille amel etmesi gereklidir.¹¹⁹ Bir âmmînin bir müçtehidî tercih etmesi için de zihni bir süreç ve tercih gereklidir. Bu bağlamda âmmînin taklîd ehli olduğunu söylemek uygun değildir. Usûlcülerin çoğu âmmînin ulemâyâ uymasını müçtehidînin zihni süreciyle aynı görmediğinden taklîd olarak isimlendirmişlerdir.¹²⁰

Bu bilgiler ışığında bazı usûl konuları çerçevesinde Bâkılânî'nin kendi düşünce ve usûl sistemini oluşturduğu söylenebilir. Zira döneminde birçok konuda genel kabulün dışında bir düşünce sistemi kabul etmiş ve bunu Kur'ân, sünnet ve dil biliminin verileri bağlamında delilleriyle birlikte savunmuştur.

3. 2. Eserin Şâfiî Usûlcüler Üzerindeki Tesiri

3. 2. 1. Cüveynî ve et-Telhîs İsimli Muhtasarı

Bâkılânî'nin *et-Takrîb ve'l-İrşâd*'ı üzerine yapılan tek muhtasâr çalışması Cüveynî'nin (ö.478/1085) *et-Telhîs*'idir. Fıkıh usûlü ve kelâmın otorite isimlerden olan Cüveynî, Bâkılânî'ye ait olan oniki bin varak hacminde olan eserleri ezberlercesine okuduğu

¹¹⁴Cüveynî, *el-Burhân*, 2: 1115.

¹¹⁵ Saltekin, *Bâkılânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâd Adlı Eserinde Tahsis Kuramı*, 46,48.

¹¹⁶ Zümer, 39/55.

¹¹⁷ Nisâ, 4/59.

¹¹⁸ Cüveynî, *et-Telhîs*, 3: 314, 315.

¹¹⁹ Cüveynî, *et-Telhîs*, 3: 326.

¹²⁰ Eyüp Sait, Kaya, “Taklîd”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 461.

nakledilmektedir.¹²¹ İlk çalışması olmasından dolayı henüz kendi fikirlerinin başlangıcında olan müellif, olgunluk döneminde bu kitaptaki görüşlerinin çoğundan döndüğü nakledilmektedir. *et-Telhis*'te Bâkılânî'ye tabi iken¹²² *el-Burhân* adlı usûl eserinde daha özgün bir çalışma ortaya koymuş ve kendi içtihadına göre hükme varmıştır.¹²³ Cüveynî'nin bu eseri muhtasâr eser olmanın ötesinde esasen bir şerh niteliğindedir. Zira müşkil olan yerleri şerhetmiş¹²⁴, soru ibârelerini açıklamış ve gerekli gördüğü yerlerde kısaltma¹²⁵ yapmıştır. Diğer taraftan naklettiği görüşler arasında kendisine göre daha doğrusunun hangisi olduğuna da işaret etmiştir.¹²⁶ Cüveynî bazı yerlerde muhaliflerin de görüşlerini delilleriyle verip gerekli cevapları vermiştir.¹²⁷ Cüveynî bu eserde Bâkılânî ile muvafık ve muhâlif olduğu usûl görüşlerini de nakleden bir telif metodu izlemiştir.¹²⁸ Cüveynî her ne kadar *el-Burhân*'da farklı bir usûl anlayışı ortaya koysa da Bâkılânî'nin görüşlerinden istifade etmiş kendisinden hemen her meselede nakilde bulunmuştur.¹²⁹

3. 2. 2. *et-Takrîb*'in Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*'sının Temel Kaynağı Olması

Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ* isimli telifi, fıkıh usûlü literatüründe mütekellimîn metoduyla kaleme alınan dört temel eserden biri olarak kabul edilmiş¹³⁰ ve kendinden sonraki usûl çalışmalarını etkilemiştir. h.VII. (XIII.) asırdan sonra usûl ilminde çok önemli tesirler bırakan Fahreddin er-Râzî'nin (ö.606/1209) *el-Mahsûl*'ünün temel başvuru kaynakları arasında *el-Mustasfâ* ve *el-Mu'temed* bulunmaktadır. Âmidî (ö.631/1233) de *el-İhkâm*'da ağırlıklı olarak *el-Mustasfâ*'nın tertibini takip etmiştir. İbn Kudâme'nin (ö.620/1223) *Ravzatu'n-Nâzir*'i ise *el-Mustasfâ*'nın muhtasarı mahiyetindedir.¹³¹

Eser, şekil açısından önceki teliflerde bulunmayan bir tertîb güzelliğine sahip, içerik bakımından da mantıkî bir sunuşla konuları işleyen bir çalışmadır.¹³² Zira esere mantık konusuyla giriş yapılmış böylece mantık ilmi usûle dahil edilmiştir.¹³³ İbn Haldun Eş'arî kelamına dair iki yöntemden bahsetmektedir. Bunlardan birinin "mütekaddimûn yöntemi" olduğunu ifade etmiş, söz konusu bu yöntemi ilk defa Eş'arîler'in kullandığını en temel ilkesinin ise kelamâ dair konulara felsefe ve Aristo mantığının dahil edilmemesi olduğunu belirtmiştir. Bu yöntemin temsilcilerinden en önde geleni Bâkılânî'dir. Diğerleri ise kelam konularını felsefe ve mantık temelinde işlenmesi "müteahhirûn yöntemi"dir. Bu yöntemin en önemli özelliği tabiat felsefecilerinin fikirlerini reddetmektir. Tabileri ise mütekelliminden

¹²¹ 'Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 142.

¹²² Cüveynî, *Kitâbu't-Telhis fî usûli'l-fıkh*, nşr. Abdullâh Cevlem en-Neybâlî-Şübeyyir Ahmed 'Ömerî, (Beyrût: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1317/1996), Neşredenin Girişi, 1: 66.

¹²³ Mustafa Baktır, "el-Burhân fî usûli'l-fıkh", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 434.

¹²⁴ Örnek olarak bkz. Cüveynî, *Kitâbu't-Telhis*, 1: 420.

¹²⁵ Örnek olarak bkz. Cüveynî, *Kitâbu't-Telhis*, 1: 174.

¹²⁶ "Bana göre en doğrusu budur" şeklinde tercihini ifade eden ibare için bkz. Cüveynî, *Kitâbu't-Telhis*, 1: 317.

¹²⁷ Örnek olarak bkz. Cüveynî, *Kitâbu't-Telhis*, 1: 111.

¹²⁸ Cüveynî, *Kitâbu't-Telhis*, Neşredenin Girişi, 1: 70.

¹²⁹ Cüvenî, *el-Burhân*, Neşredenin Girişi, 1: 52.

¹³⁰ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*, nşr. Muhammed Hasan Heyto, (Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1419/ 1998), 33.

¹³¹ Yunus, Apaydın "el-Mustasfâ", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32: 125.

¹³² Gariş, Sâdık, *Mevkifu'l-Gazzâlî min ârâi'l-Kâdu Bâkılânî min hilâli'l-Mustasfâ*, (Doktora Tezi, Vehrân Üniversitesi, 2015/6), 95, 96.

¹³³ Gazzâlî, *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, nşr. Hamza b. Zühayr Hâfız, (yy: Şirketü'l-Medineti'l-Münevvere, 2008).

Gazzâlî, Fahru'r-Râzî ve Beyzâvî, İcî, Teftâzânî'dir.¹³⁴ Kelâmdaki bu metot farklılığının kelâm ve mantık ilmiyle sınırlı olmayıp fıkıh usulü alanına da yansıdığı görülmektedir. Zira, Gazzâlî eserine mantık ilmiyle giriş yaparken mantıkla dirsek temasında olan felsefeye karşı reddedici bir tavır takınmış ancak felsefenin nasıl anlaşılması gerektiğine dair de telifler vermiştir.¹³⁵ Bu bağlamda Gazzâlî'nin Bâkılânî'den en önemli farkının mantık ilmini usule dahil etmesi olduğu ifade edilebilir. Nitekim kaynaklarda Mâlikî fıkıh usûlcülerine dair verilen biyografik bilgilerde Fahreddîn Râzî'nin ve tâbilerinin temsil ettiği ve mantık ilmini kullanan “müteahhirin metodu/tarikatü'l-müteahhira” diye bir yöntemden bahsedilmektedir.¹³⁶ Söz konusu bu yöntemin karşıtı olanların mantık ilmini inkâr ettikleri kelâm ve fıkıh usulünde “mütekaddimîn metodu/tarikatü'l-akdemîn” a mensup oldukları bilgisi de belirtilmektedir.¹³⁷ Diğer taraftan söz konusu yöntemi reddedenlerden İbn Tayr olarak meşhur Ebû Muahammed 'Abdullâh b. Ahmed İbn 'Abdisselâm'ın (ö.699/1300) Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*'sına güzel bir ihtisâr yaptığı nakledilmektedir.¹³⁸ Bu ifadeler mütekellimine dair usûlde ortaya çıkan iki farklı metod olduğuna işaret etmektedir.

Kendinden sonraki döneme ciddi etkileri olan Gazzâlî'nin yapılan çalışmaların da gösterdiği gibi Bâkılânî'den oldukça istifâde ettiği görülmektedir.¹³⁹ Hatta nakilde bulunduğu yerlerde kullandığı dilin Bâkılânî'nin eserinde kullandığı dille paralellik arzettiği ifade edilmektedir.¹⁴⁰ Gazzâlî Bâkılânî'den nakil yaparken konunun aynısını ve ya özetini vermiştir. Meselâ hakikât ve mecâz konusunda yapılan atıfta Gazzâlî Bâkılânî ile aynı fikri paylaşmış, meseleyi Bâkılânî'nin ele aldığı şekilde işlemiş hatta verdiği örnekleri dahî aynısıyla nakledilmiştir.¹⁴¹ Yine nesh kavramını “önceki hitapla sabit olan hükmün, zaman bakımından daha sonra gelen ve bu hükmün kalktığına delalet eden hitap olup, şayet bu hitap olmasaydı hüküm ilk hitap ile sabit olarak kalacaktı” şeklinde tanımlayarak Bâkılânî'nin tanımını esas almıştır.¹⁴² Bazı mevzularda ise genelde aynı fikirde olup cüz'i bir kısmında farklı kanaatte bulunmuştur. Bazen tamamen zıt bir kanaat belirtirken yorum yapmadan sadece aktarım yaptığı yerler de bulunmaktadır.¹⁴³

3. 3. Mâlikî Usûlcülere Olan Etkisi

3. 3. 1. Bâkılânî'nin Mısır ve İrâk Mâlikilerine Tesiri

Bâkılânî özellikle Cüveynî üzerinden klasik dönem Mâlikiliğini etkilemiştir. Zira

¹³⁴ Yüsun Ahnâne, “Medresetü'l-Kâdi el-Bâkılânî fi'l-Garbi'l-İslâmî”, *el-Fikrû'l-es'ari bi'l-Mağrib*, nşr. Cemâl İlâl el-Buhtî, 1/(1438/2017), 58-59.

¹³⁵ Gâzâlî'nin felsefenin ne olması gerektiğine dair eseri bulunduğu gibi felsefecilerin tutarsızlıklarını ortaya koymak için kaleme aldığı telif de söz konusu karşıtılığa ortaya koymaktadır. İlgili eserler için bkz. Bekir, Karlığa, “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 522. 518-530.

¹³⁶ Ebu'l-'Abbâs Ahmed, Gubrinî, *'Unvânü'd-dirâye fi men 'urife mine'l-'ulemâ fi'l-mieti's-sâbi'a bi bicâye*, nşr. Âdil Nüveyhiz, (Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, 1969), 73; Ali Hakan, Çavuşoğlu, *İrâk Mâlikî Ekolü*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004), 99.

¹³⁷ Gubrinî, *'Unvânü'd-dirâye*, 110; Çavuşoğlu, *İrâk Mâlikî Ekolü*, 99.

¹³⁸ Gubrinî, *'Unvânü'd-dirâye*, 221.

¹³⁹ Bâkılânî'nin Gazzâlî'ye olan etkisi üzerinde çalışma yapan Sanev, söz konusu bu etkinin yaz günü güneşin netliği kadar açık olduğunu ifade etmiştir. Sanev, *Erâu'l-Kâdi Ebi Bekr el-Bâkılânî*, 601.

¹⁴⁰ İlyas Yıldırım, *Fıkıh Usulünde Bâkılânî'nin Gazzâlî'ye Tesiri (Hüküm Çıkarma Metodları Çerçevesinde)*, (Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi, 2008), 29.

¹⁴¹ Bu konuya dair iki eserdeki bilgilerin karşılaştırılması için bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 355-359; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 3:32-35; Daha detaylı bilgi için bkz. Yıldırım, *Fıkıh Usulünde Bâkılânî'nin Gazzâlî'ye Tesiri*, 38-41.

¹⁴² Âmidî Gazzâlî'nin bu tanımı Bâkılânî'den aldığını ifade etmektedir. Seyfeddin, el-Âmidî, *el-İhkâm fi usulî l-ahkâm*, nşr. Abdurrezzak el-Afifî, 4 Cilt, (Riyâd: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003), 3: 130-134.

¹⁴³ Örnek olarak bkz. Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1: 370-371; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1: 681-682.

mezhepte Cüveynî'nin eseri üzerinden şerh çalışmaları yürütülmüştür. Bâkılânî'nin kendi mezhebi üzerindeki etkisi genellikle ilk dönemde eser üzerine çalışmalar yapan Şâfiî âlimler üzerinden olmuştur. Ancak Mâlikî mezhebinin yayıldığı bölgelerden Irâk, Mısır, Mağrib ve Endülüs'de bulunan Mâlikî fukâhâya da etkisi olmuştur.

Bâkılânî'den Mâlikî doktrinini alan isimlerden birisi Irâk Mâlikî Ekolü'nde oldukça önemli bir yeri olan Kâdî 'Abdülvehhâb (ö. 422/1031) olmuştur. Eserleri ve görüşleriyle Mâlikî mezhebinin usûl ve furû' sahasına dair katkıları zikre değerlidir. Bâkılânî, Kâdî 'Abdülvehhâb ve İmrân el-Fâsî'nin bir araya gelmesiyle İmâm Mâlik'in ilminin toplanacağını ifade etmiştir.¹⁴⁴ “İki Muhammed (İbn Sahnûn ile İbnü'l-Mevvâz), iki şeyh (İbn Ebû Zeyd ile Ebû Bekir el-Ebherî) ve iki kadî (Kâdî Abdülvehhâb ile İbnü'l-Kassâr) olmasaydı Mâlikî mezhebi ortadan kalkardı” sözü de onun mezhebin tarihindeki rolüne işaret etmektedir.¹⁴⁵ İyi bir münazaracı ve mezhebi savunma konusunda oldukça başarılı olan Kâdî Abdülvehhâb hocası Bâkılânî'den bu yönüne dair takdir görmüştür.¹⁴⁶ Kendisinden sonraki döneme çok kıymetli eserler bırakan Kâdî Abdülvehhâb fıkıh usulüne dair *el-İfâde fî usûli'l-fikh*, adlı bir eser yazmış daha sonra bu eseri *et-Telhîs fî usûli'l-fikh* ismiyle özetlemiştir.¹⁴⁷ Bu alanda Irâk Mâlikîleri tarafından yazılmış başka eserler olsa da Kâdî Abdülvehhâb'ın bu eseri kendisinden sonraki fıkıh usulü çalışmalarında özellikle Karâfî tarafından kaynak olarak kullanılmıştır.¹⁴⁸ Kâdî Abdülvehhâb'ın bazı eserlerinin yaygınlaşması mezheb bilgisinin iyi olması, anlaşılır bir dil kullanması, etkili ve tutarlı bir metod kullanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Onun bu özelliğindeki en büyük etken ise “*dilimi çözen ve bana ifade gücü kazandıran*” dediği hocası Bâkılânî'ye ait olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁹

Bâkılânî'den ekilenen ve kendisinden nakilde bulunanlardan biri de Mısır Mâlikî usûlcülerinden Karâfî (ö. 684/1285)'dir. O'nun usûl ilmine dair mezhepte meşhur üç eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri *Tenkîhu'l-fuşûl fî 'ilmi'l-usûl* isimli¹⁵⁰ eserinde “imâm” ifadesiyle Râzî, “kâdî” ibaresiyle Bâkılânî, “üstât” kelimesiyle de İsferyânî kastedilmektedir.¹⁵¹ Karâfî mütekellimîn metodu içinde ortaya çıktığı belirtilen iki farklı tavrın temsilcilerinden de yararlanmıştı. Söz konusu temsilciler mantık ve felsefeyi reddeden ekolün öncülerinden Bâkılânî¹⁵² ve mantığı usule dahil eden Gazzâlî ile buna felsefeyi de ilave eden Râzî'dir. Vermiş olduğumuz bu bilgilerden Mâlikî mezhebinde çok etkili olan iki ismin Bâkılânî'den istifade ettiğini bunlardan birinin Irâk mâlikî ekolünü temsil ederken diğerinin Mısır Mâlikî ekolünü temsil ettiği görülmektedir. Bu bilgi Bâkılânî'nin bütün Mâlikî çevrelerin referans

¹⁴⁴ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik*, 7: 246.

¹⁴⁵ Ferhat, Koca, “Kâdî Abdülvehhâb”, *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 113.

¹⁴⁶ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik*, 7: 246.

¹⁴⁷ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik*, 7: 222.

¹⁴⁸ İbn Fehûn, *Dibâcû'l-müzheb*, 2: 22; Karâfî her iki eseri Nefâ'isü'l-usûl'ünde başvuru kaynağı olarak zikretmiş ve *el-İfâde'nin* iki cilt olduğu bilgisini vermiştir. Karâfî, *Nefâ'isü'l-usûl fî şerhi'l-Mahşûl*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz, (Beyrut: yy., 1416/1995), 1, 92.

¹⁴⁹ Çavuşoğlu, Irâk Mâlikî Ekolü, 221.

¹⁵⁰ Karâfî Zehîrâ isimli eserine iki tane mukaddime yazdığını ilk mukaddimede ilmin fazileti ve âdâbını işleyeceğini ikinci mukaddimede ise fıkıh usulü ve kurallarını açıklayacağını ifade etmiştir. İşte söz konusu bu eser O'nun *Zehîrâ* isimli fıkıh eserine yazdığı ikinci mukaddime kısmıdır. Karâfî, *Zehîrâ*, nşr. Muhammed Haccî, (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 1: 39.

¹⁵¹ Davut, İltaş, “Tenkîhu'l-fuşûl”, *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 453.

¹⁵² Bâkılânî'nin felsefe ve mantığa karşı tavrına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Ahmet, Gençdoğan, “Bâkılânî'nin Kelâm Metodolojisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 40 (Aralık 2018), 201.

aldığı bir usûlcü olduğunu ortaya koymaktadır.

3. 3. 2. Bâkılânî'nin Mağrib ve Endülüs Mâlikîlerine Tesiri

Irâk Mâlikî ekolüne mensup olan Bâkılânî'nin Doğu'ya olan etkisi yanında Batı'ya da etki ettiği görülmektedir. Bâkılânî'nin Mağrib Mâlikîlerinden en fazla tesir ettiği kişi Bâkılânî'nin kitaplarını Mağrib'e ilk sokan kişi olduğu söylenen Ebû İmrân el-Fâsî (ö. 430/1039)'dir. Bâkılânî'nin öğrencisi olan Ebû İmrân kendisinden kelâm, fıkıh ve usûl dersleri almıştır. Mağrib'de Eşariliğin yayılmasında öncü olmuş ve Bâkılânî'nin görüşlerini yaymaya çalışmıştır.¹⁵³ Bâkılânî'nin onun için “*Benim medresemde sen ve Kâdî Abdülvehhâb bir araya gelseydiniz Mâlik'in ilmi burada toplanmış olurdu. Sen Mâlik'in görüşlerini iyi biliyorsun, o da bu görüşleri savunmada başarılı. İmam Mâlik sizi görse memnun olurdu*”¹⁵⁴ şeklinde övgüde bulunmuştur. Ebû İmrân Mağrib'de usûl âlimlerinden fıkıh okumuş sonradan Bağdat'a gelmiş ve Bâkılânî'nin ilim meclisine katılmıştır. Bâkılânî'nin ittifak ve ihtilâf edilen her meseleyi ele alarak bir fıkıh dersi verdiğini görünce kendini ilme yeni başlamış gibi hissettiğini belirtmiştir.¹⁵⁵ Bâkılânî'nin felsefeden uzak bir ilmî faaliyet göstermesinin Mağrib'e de etki ettiği ve bu sebeple Mağrib'de felsefe ve mantık karşıtı bir anlayışın hâkim olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁶ Kayrevan'a yerleşen Ebû İmrân burada kıraat, fıkıh, hadis ve kelâm dersi vermeye başlamış ve kısa zamanda bütün Mağrib tarafından tanınmıştır. Evinde oluşturduğu ilim halkasına Kayrevan, Endülüs ve Mağrib'in çeşitli bölgelerinden birçok talebe katılmıştır.¹⁵⁷ Yapmış olduğu bu faaliyetler vesilesiyle Ebû İmrân, Bâkılânî'nin de tesiriyle Mağrib'de Mâlikî fikhını ve Eş'arî kelâmını yayan bir isim olmuştur.

Endülüs Mâlikîlerinden müelliften etkilenen isimlerden biri de Bâcî'dir. O, Doğu'da Bağdat, Şâm, Mısır ve Hicâz ilim merkezlerinde Mâlikî ve Şâfiî hocalardan altı sene boyunca fıkıh ve hadis dersleri almış sonra Endülüs'e dönüş yapmış fikhî faaliyetlerine burada devam etmiştir. Bâcî'nin genelde Mâlikî Mezhebi özelde ise Endülüs usûlüne katkısı çok büyüktür. Zira O kendisine kadar gelen Mâlikî birikim içinden meşhur olan görüşleri nakletmiş ve delillendirmiştir. Eserini yazma sebebini etrafındakilerin kendisinden usûle dair bir eser yazarak Mâlikî mezhebinin meşhur görüşlerini nakletmesini, her mezhebin kendi görüş ve dayanaklarını belirtmesini kendi görüşünü de ortaya koyarak sahih deliller çerçevesinde ispatlamasını talep ettiklerini kendisinin de bu taleplere karşılık verdiğini beyan etmektedir. Eserin en önde gelen özelliği cedeli bir metodla yazılmış olmasıdır. Diğer taraftan Mâlikî görüşler yanında Hanefî ve Şâfiî ulemânın görüşlerine de mukayeseli olarak yer vermiştir.

İhkâmü'l-fusûl'ün usûl yazım tekniği açısından cedelci uslûbuna rağmen fukahâ metoduna daha yakın bir yöntemle yazıldığı ifade edilmektedir. Zira Bâcî önce bir meseleyi ele alıyor daha sonra meseleye dair ilgili diğer mezheplerin bütün görüşlerini delilleriyle

¹⁵³ Muhammed Nusayr, “Devru'l-Bâkılânî fi Telkîni'l-Esânidi'l-Eş'ariyye bi Bilâdi'l-Mağrib”, *el-Fikrû'l-Eş'ari bi'l-Mağrib*, haz. Cemâl İlâl el-Buhtî, (Rabat: er-Rabitatü'l-Muhammediyye li'l-Ulemâ', 1438/2017), 1: 76; Çelik, “Mağrib'de Eş'ariliğin Yayılmasında Bâkılânî ve Cüveynî'nin Etkisi”, 494-495.

¹⁵⁴ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik*, 7: 246.

¹⁵⁵ Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik*, 7: 47.

¹⁵⁶ Ahnâne, “Medresetü'l-Kâdî el-Bâkılânî fi'l-Gârbi'l-İslâmî”, 1: 58-59.

¹⁵⁷ Muhammed, Süveysî, “İmrân el-Fâsî”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 168.

birlikte naklediyor. Sonrasında da mensup olduğu mezhebin üstünlüğünü görüş ve delillerini ortaya koyarak sağlamaya çalışıyordu. Bâcî gerekli gördüğü durumlarda kendisi de bir tercihte bulunmuştur. Bâcî ile birlikte Endülüs'te usûl alanında yapılan telifler yaygınlaşmıştır. Diğer taraftan delile dayalı bir usûl anlayışı da mezhep usûlüne girmiştir. Bâcî, Bâkılânî'den elli iki meselede nakilde bulunmuş bu görüşlerin çoğunu da tercih etmiştir. Bâkılânî'ye muhalif olduğu sınırlı sayıda mesele bulunmaktadır. Hatta Bâkılânî'nin görüşünde tek kaldığı meselelerde de kendisine tâbi olmuştur.

3. 4. İlk Defa Bâkılânî'nin *et-Takrîb*'de Zikrettiği Bazı Usûl Konuları

Bâkılânî'nin usûl ilmine dair ilk defa kanaat belirttiği konularda sonradan gelen ulemânın O'nu takip ettiği görülmektedir. Hatta bazı konularda ilk söyleyen Bâkılânî olsa da O'ndan nakil yapanlara o konuda ilk sözü söyleyen şeklinde nispette bulunulmuştur. Söz konusu usûl konu başlıkları şu şekildedir:¹⁵⁸

Şer'i hükme dair meselelerden teklif kavramının tanımını Cüveynî Bâkılânî'den nakletmektedir.¹⁵⁹ Söz konusu tanım ilk defa Bâkılânî yaptığı ifade edilmiştir.¹⁶⁰ Aynı şekilde vâcip kavramını “terk edilmesi zemmedilen, belli bir yere kadar (bi vechin mâ) şer'in kınadığı” şeklinde tanımlamış bu tanım Gazzâlî¹⁶¹ gibi Şâfiî usûlcüler kendisinden aynı lafızla nakletmişlerdir. Sünnetin konularından “haber”i cumhur ulemâ “bizzat doğruluğa ve yalana ihtimâli olan şey” şeklinde tanımlarken Bâkılânî cumhûr usûlcüden farklı olarak Allah'a ya da Hz. Peygamber'e ait olan haberin ancak doğruluğa ihtimali vardır diyerek haberi “yalan ve ya doğru olmaktan kurtulamayan şey” şeklinde cumhûrdan farklı bir tanım yapmıştır. Bâkılânî'den önce herhangi bir usûlcü haber kavramını bu şekilde tanımlamamıştır.¹⁶² Cüveynî¹⁶³ ve Şirâzî haberin bu tanımını kendisinden nakletmişlerdir.

Emir kavramının “emredilenin kendisiyle emredildiği fiile uymasının gerekli olduğu kesin söz” şeklinde tanımlanması da ilk olarak Bâkılânî'ye aittir. O'ndan sonra bu tanım Cüveynî¹⁶⁴, Gazzâlî, Âmidî ve Şevkânî nakletmiştir. Nehyin delâleti ise fevr ve ya terâhî gerektirmez yani mücerred olarak neyh mutlak olarak terâhîyi gerektirmediği gibi fiilin hemen terk edilmesini de gerektirmez. Nehyin delâleti hususundaki bu kanaatinde Bâkılânî cumhûrdan farklı bir görüş beyân etmiştir.¹⁶⁵ Bâkılânî'den önce bu şekilde görüş beyân eden bir usûlcü de mevcut değildir.¹⁶⁶ Zira usûlcülerin çoğunluğuna göre nehyin delâleti mutlak olarak terâhîyi değil, fevren fiilin terkinin gerektirir.¹⁶⁷ Nehyin tekrar ve süreklilik gerektirip gerektirmediğine dair ise yine cumhur ulemânın aksine Bâkılânî ve kendisini takip eden

¹⁵⁸ Bâkılânî üzerinde çalışma yapan Sanev, O'nun tek kaldığı görüşlerini “el-infiradâtuhu” şeklinde başlıklandırılmış ve bu görüşlerin Bâkılânî'den önce hiçbir usûlcüde bulunmadığını ifade etmiştir. Bu konuda daha fazla görüş için bkz. Sanev, *Erâu'l-Kâdî Ebi Bekr el-Bâkılânî*, 614-637.

¹⁵⁹ Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâli. *el-Burhân fî usulî'l-fikh*. nşr. 'Abdül'azîm Mahmûd ed-Dîb, (yy.: Dârü'l-Vefâ, 1997), 1: 101.

¹⁶⁰ Sanev, *Erâu'l-Kâdî Ebi Bekr el-Bâkılânî*, 614.

¹⁶¹ Gazzâlî, *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*, nşr. Hamza b. Zühayr Hâfız, (yy: Şirketü'l-Medineti'l-Münevvere, 2008), 212.

¹⁶² Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 1:

¹⁶³ Cüveynî, *el-Burhân*, 1: 564.

¹⁶⁴ Cüveynî, *el-Burhân*, 1: 203.

¹⁶⁵ Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd*, 2: 318.

¹⁶⁶ Sanev, *Erâu'l-Kâdî Ebi Bekr el-Bâkılânî*, 622.

¹⁶⁷ Yunus, Apaydın, “Nehiy”, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları,2006), 32: 545.

Râzî¹⁶⁸ nehyin tekrar gerektirmediği fikrini savunmuşlardır.

Fer'i delillerden olan sahâbe kavline dair olan konuda, sahâbeyi tanımlarken, Hz. Peygamber döneminde O'na arkadaşlık etmiş O'nunla oturmuş kişileri sahabe olarak kabul etmiş Hz. Peygamber zamanında olan kişiye defalarca O'nu görse de, sahabî denmeyeceğini ifade ederek hadis usûlcülerinin tanımıyla uyuşmayan bir tanım vermiş kendisinden önce herhangi bir usûlcüden de bu görüşü nakletmemiştir.¹⁶⁹

Şer'u men kablenâ bahsinde ismetin peygamberler ve melekler dışındakilere karinesiz verilemeyeceğini ifade ederek bu hususta da kendinden önce beyan edilmeyen bir kanaati ifade etmiştir. Aynı şekilde nebî ve resûllerin nübüvvetten önce kasten, hataen veya unutarak büyük ve küçük günah kazanmaktan dolayı masum olmadıklarının aklen mümkün olduğunu, nübüvvetten sonra ise kasten değil ancak bazen hataen ve ya unutarak kebâir ve sagâirden masum olmadıklarını savunmuştur. Âmidî gibi bazı usûlcüler de bu konuda Bâkılânî'ye tabi olmuşlardır¹⁷⁰

Vermiş olduğumuz örneklerden Bâkılânî'nin usûl konularından bazılarına dair kendisinden önce hiçbir usûlcünün konu etmediği hususları ele alan ve ortaya koyduğu bazı hususlarda cumhûr ulemâya karşı tek kalan bir usûlcü olduğu görülmektedir.

SONUÇ

H. II. asırda eserlerini vermeye başlayan fıkıh usûlü ilminde günümüzde bazı araştırmacıların farklı görüşleri mevcut olmakla birlikte tümdengelim yöntemine dayanan mütekellimîn/kelâmcı ve tümevarım tekniğini esas alan fukahâ/hanefiyye metodu olmak üzere iki telif yönteminin ortaya çıktığı ağırlıklı olarak kabul görmektedir. Bu bağlamda usûle dair ilk eser mütekellimîn metoduna göre yazılan Şâfiî'nin *er-Risâle* adlı eseridir. H. IV. asra kadar her iki metodla yazılmış usûl eserleri mevcut olsa da usûl ilmi esas gelişimini bu asırda gerçekleştirmiştir. Şâfiî'den sonra bu alanda yazılan en kapsamlı ve sistemli eser kendinden sonraki birçok usûlcüyü etkilemiş ve bu alanda öncü olan Bâkılânî'nin mütekellimîn metoduna göre kaleme aldığı *et-Takrîb ve'l-irşâd* adlı telifidir. Kitabın tamamı elimize ulaşmasa da Cüveynî'nin eser üzerine yazdığı muhtasârı çok fazla tasarrufta bulunmadan kaleme alması, eserin tamamına dair ciddi bir fikir vermektedir.

Bâkılânî Eş'arî kelamının sistemleşmesinde çok önemli rol oynamış olması yanında fıkıh usûlünün tesis ve gelişimine de katkı sağlamıştır. Çok fazla telifi olan müellifin mensup olduğu mezhep hakkında farklı bazı iddialar bulunsa da Mâlikî mezhebidir. Eserini yaşadığı dönemin kelâma, dile ve usûle dair ortaya çıkan fikri zenginlik zemininde telif etmiş ve Mâlikî, Şâfiîve Hanbelî mezhebinin önde gelen usûlcülerine etki etmiştir. Şâfiî mezhebinin gözde âlimlerinden Cüveynî, eseri özetlerken talebesi Gazzâlî'nin en temel fıkıh usûlü eserlerinden biri olan *el-Mustasfâ*'da temel kaynak olarak Bâkılânî'nin eserini kullandığı görülmektedir. Mâlikî mezhebinde ise Mağrib'de Eş'arîlik ve Mâlikîliğin yayılmasında etkili olduğu ve Endülüs, İrâk ve Mısır gibi diğer ekollerin önde gelen isimleri üzerinde de tesiri olduğu

¹⁶⁸ Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl fi 'ulmi usûli'l-fikh*, nşr. Câbir Feyyâz el-'Alvânî, (yy: Müessesetü'r-Risâle, ty.), 1: 281-285.

¹⁶⁹ Sânev, *Erâu'l-Kâdi Ebi Bekr el-Bâkılânî*, 636.

¹⁷⁰ Sânev, *Erâu'l-Kâdi Ebi Bekr el-Bâkılânî*, 502, 503, 637, 638.

görülmektedir.

Bâkîllânî'nin sahip olduğu bu düşünce sisteminin/usûlünün temel dayanağı usûl konularının, kaynağı akıl, mütevatir haberler ve icmâ olan zaruri bilgiye dayanması gerektiği esastır. Zannî konularda ise kesin bilgiye ulaşacak delil/karîne bulununcaya kadar tevakkuf edilmelidir. Kitabın bütün konularında kendini gösteren bu düşünce Bâkîllânî'nin usûl düşüncesini, metodunu ve kendi içindeki tutarlılığını ifade etmektedir. Bâkîllânî'nin bu eserinde öne çıkan diğer bir özelliği bazı usûl konularında ilgili görüşte tek kalmasıdır. Söz konusu usûl konuları kendinden önce herhangi bir usûlcü tarafından da dile getirilmemiştir. Kelâm ve dil tartışmalarının çok yoğun yaşandığı bir dönemde kaleme alınan eserde özellikle usûlünü kelâmî metodlara oturtan Mutezileye Kur'ân, Sünnet, kelâm ve dil çerçevesinde cevap vermiştir.

Fıkıh usûlü alanında üzerinde çok fazla çalışma yapılmamasından dolayı yetkinliği ve etkisi tam anlamıyla ortaya konulamayan Bâkîllânî bu açıdan daha fazla çalışmalara konu olmayı hak etmektedir.

Kaynaklar

- Abdullah, M.Ramazan. *el-Bâkîllânî ve ârâ'ühü'l-kelâmiyye*. Bağdad: Matbaatü'l- Ümme, 1986.
- Ahnâne, Yûsuf. "Medresetü'l-Kâdi el-Bâkîllânî fi'l-Gârbi'l-İslâmî". *el-Fikrû'l-eş'arî bi'l-Mağrib*. nşr. Cemâl İlâl el-Buhtî. Rabat: er-Rabitatü'l-Muhammediyye li'l-Ulemâ'.1/(1438/2017). 47-64
- Alvânî, Tâha Feyyâz Câbir. "Usûlü Fıkıh İlminin Gelişim Süreci Üzerine Düşünceler", çev. Selahattin Kıyıcı, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/(2000), 369-395.
- Âmidî, Seyfeddin. *el-İhkâm fi usûli 'l-ahkâm*. nşr. Abdurrezzak el-Afîfi. 4 Cilt. Riyad: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003.
- Apaydın, Yunus. "el-Mustasfâ". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 124-126. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Apaydın, Yunus. "Nehiy". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 544-547. İstanbul: TDV Yayınları,2006.
- Aslan, Ali. *Bâkîllânî'nin Keşfü'l-esrârî'l-Bâtıniyye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd. *İhkâmü'l-fusûl fi ahkâmî'l-usûl*. nşr. 'Abdülmeccid Türkî. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Gârbi'l-İslâmî, 1986.
- Bâkîllânî, Kâdi Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb. *el-İnsâf fîmâ yecibu 'tikâduhu ve lâ yecüzü'l-cehlu bihi*. nşr. Muhammed Zâhid b. el-Hasân el-Kevserî. İkinci Baskı. yy: Dâru't-Tevfik en-Nemûziciyye, 1421/2000.
- Bâkîllânî, Kâdi Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb. *el-İntisâr li-sıhhati nakli'l-Kur'ân ve'r-red 'alâ men nehalehü'l-fesâd biziyyâde ev noksân*. 2 Cilt. nşr. Muhammed İsam el-Kudât. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1422/2001.
- Bâkîllânî, Kâdi Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb. *et-Takrîb ve'l-irşâd fi usûli'l-fikh*. 3 Cilt. nşr.

- Abdülhamid b. Ali Ebû Zenid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998/1418.
- Bâkılânî, Kâdı Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb. *İ'câzû'l-Kurân*. 2 Cilt. nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1971.
- Bâkılânî, Kâdı Ebî Bekr Muhammed b. Et-Tîb. *Temhîdû'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*. nşr. Şeyh İmâdü'd-dîn Ahmed Haydar. Beyrût: Müessetü'l-Kütübi'l-Sekâfiyye, 1407/1987.
- Baktır, Mustafa. “el-Burhân fi usûli'l-fikh”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 634-635. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ceylan, Mehmet Nezir. *Bâkılânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâdü's-Sağîr Adlı Eserinde Emirve Nehiy*. Yüksek Lisansa Tezi, Dicle Üniversitesi, 2017.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî. *el-Burhân fi usuli'l-fikh*. nşr. 'Abdül'azîm Mahmûd ed-Dîb. 2 Cilt. yy.: Dârü'l-Vefâ, 1997.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî. *Kitâbu't-Telhîs fi usûli'l-fikh*. nşr. Abdullâh Cevlem en-Neybâlî-Şübeyyir Ahmed 'Ömerî. Beyrût: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1317/1996.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. “en-Nevâdir ve'z-ziyâdât”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 30-33. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. İrâk Mâlikî Ekolü. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.
- Çelik, Ahmet. “Mağrib'de Eş'ariliğin Yayılmasında Bâkılânî ve Cüveynî'nin Etkisi”. *V. Uluslar arası Şeyh Şâ'bânî Veli Sempozyumu*. ed. Mustafa Aykaç vd.. 493-499. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası, 2018.
- Çelik, İmam Rabbani. “Şâriin Lafzın Manası üzerinde Tasarrufu: Mütekkellim ve Hanefî Usûl Geleneklerinde Şer'î Hakikatler Meselesi”. *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 38 (2017). 7-43.
- Demircan, Adnan. “Üçüncü Halife Osmân'a Yapılan Eleştirilere Bâkılânî'nin Cevapları”. *İstem*. 8 (2006), 9-20.
- Duman, Soner. “Usûlü'l-fikh”. *Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*. 42: 218-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Erturhan, Sabri. “Ebû'l-Velîd el-Bâcî ve “İhkâmü'l-fusûl”ü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6/1 (2002). 235-248.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*. nşr. Muhammed Hasan Heyto. 3. Baskı. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1419/ 1998.
- Gazzâlî. *el-Mustasfâ min 'ilmi'l-usûl*. nşr. Hamza b. Züheyr Hâfız. 4 Cilt. yy: Şirketü'l-Medineti'l-Münevvere, 2008.
- Gençdoğan, Ahmet. “Bâkılânî'nin Kelâm Metodolojisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 40 (Aralık 2018): 189-210.
- Gölcük, Şerafeddin. “Bâkılânî”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 531-532, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Gölcük, Şerafettin. “Bâkılânî'nin *el-İntisâr li-sihhati nakli'l-Kur'an'ı*”. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*. 3/(Ankara, 1979), 129-132.
- Gubrinî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed. *Unvânü'd-dirâye fi men 'urife mine'l-'ulemâ fi'l-mieti's-sâbi'a bi bicâye*. nşr. Âdil Nüveyhiz. Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1969.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf.

- 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Gârbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Hentâti, Necmeddîn, *el-Mezhebü'l-Mâlikîbi'l-Gârbi'l-islâmî ilâ muntasafî'l-karnî'l-hâmisi'l-hicrî*, Tunus: Tebrü'z-Zamân, 2004.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Tebyînü kezîbi'l-müfterî fi mâ nûsibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1404.
- İbn Ferhûn. *Dibâcü'l-müzheb fi ma'rifetie'yâni 'ulemâi'l-mezheb*. nşr. Muhammed el-Ahmedi Ebu'n-Nûr. 2 Cilt. Kâhire: MektebetuDâri't-Türâs, 1426/2005.
- İbn Ferhûn. *Dibâcü'l-müzheb fi ma'rifetie'yâni 'ulemâi'l-mezheb*. nşr. Muhammed el-Ahmedi Ebu'n-Nûr. 2 Cilt. Kâhire: MektebetuDâri't-Türâs, 1426/2005.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-e'yân ve enbâuebnâi'z-zamân*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır, 1971.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmed b. Abdulhalim, *Muvâfakatu Sarihi'l-Ma'kul li Sahihi'l-Menkül*, (Beyrut: 1985).
- İltaş, Davut. "Tenkîhu'l-fusûl", *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi*. 40: 453-454. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- İltaş. Davut "Fıkıh Usûlü Yazımında "Kelamcılar Yöntemi ve Fakihler Yöntemi" Ayrımlaşmasının Mahiyeti Üzerine". *Bilimnâme*. 172 (2009): 65-95.
- İzmirli İsmail Hakkı, "Ebû Bekir Bâkîllânî", *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 2/5-6 (1927), s. 137-172.
- Kâdi İyâz, Musâ b. İyâd es-Sebtî, *Tertibu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lemi mezhebi Mâlik*. nşr. Sa'îd Ahmed E'râb., 8 Cilt. Rabat: Vizâretu'l-Evkâf el Mağribiyye, 1402/ 1982.
- Karâfi, Şehâbeddîn. *Zehîra*. nşr. Muhammed Haccî. 14 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Gârbi'l-İslâmî, 1994.
- Karâfi, Şehânbeddîn. *Nefâ'isü'l-uşûl fi şerhi'l-Maḥşûl*. nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz. Beyrut: yy., 1416/1995.
- Karlığa, Bekir. "Gazzâlî". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13:518-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kaya, Eyüp Sait. "Mâlikî Mezhebi". *Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi*. 27: 519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kaya, Eyüp Sait. "Taklîd". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 461-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Koca, Ferhat. "Kâdı Abdülvehhâb". *Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi*. 24: 113-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Koloğlu, Orhan Şener. *Kelâm Tarihine Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Köksal, Asım Cüneyd – Dönmez, İbrahim Kâfi. "Usûl-i fıkıh". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 201-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Mahlûf, Muhammed. *Şeceretü'n-nuri'z-zekiyye fi tabakati'l-Malikiyye*. nşr. 'Ali 'Ömer. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1328/2007.
- Muranyî, Miklos, *Dirâsât fi mesâdiri'l-fikhi'l-Mâlikî*, nşr. MahmûdReşâd Hanefî, Beyrût:

- Dârü'l-Gârbi'l-İslâmî, 1409/1988.
- Nas, Taha. "İcmâ Teorisi ve Bâkullânî'nin Etkisi". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 17, 30 (2014/2): 1-38.
- Nusayr, Muhammed. "Devru'l-Bâkullânî fi Telkîni'l-Esânîdi'l-Eş'ariyye bi Bilâdi'l-Mağrib". el-Fikrû'l-Eş'arî bi'l-Mağrib. haz. Cemâl İlâl el-Buhtî. Rabat: er-Rabitatü'l-Muhammediyye li'l-Ulemâ', 1438/2017.
- Özen, Şükrü. "İsâ b. Ebân", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 481-482. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl fî 'ulmi usûli'l-fikh*. nşr. Câbir Feyyâz el-'Alvânî. 6 Cilt. yy: Müessesetü'r-Risâle, ty..
- Sâdık, Gârîş, *Mevkifu'l-Gazzâlî min ârâi'l-Kâdi Bâkullânî min hilâli'l-Mustasfâ*. Doktora Tezi, Vehrân Üniversitesi, 2015/6.
- Saltekin, Abdulbasit. *Bâkullânî'nin et-Takrîb ve'l-İrşâd Adlı Eserinde Tahsis Kuramı*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2010.
- Sânev, Kutub b. Mustafâ. *Erâu'l-Kâdi Ebî Bekr el-Bâkullânî ve Eseruhâ fî 'ulmi usûli'l-fikh*. Yüksek Lisans Tezi. Melik Suûd Üniversitesi, 1992.
- Süveysî, Muhammed. "İmrân el-Fâsî". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 168-169. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Şa'bân, Zekiyüddin. *Fıkıh Usûlü*. çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Tunçbilek, Hasan Hüseyin. "Ebu Bekir Bâkullânî Hayatı ve Bazı Kelâmî Görüşleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4, 1998.
- Yıldırım, İlyas. *Fıkıh Usûlünde Bâkullânî'nin Gazzâlî'ye Tesiri (Hüküm Çıkarma Metodları Çerçevesinde)*. Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi, 2008.
- Yiğit, Metin. *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullah. *el-Bahrü'l-Muhît fî Usûli'l-Fikh*. 6 Cilt. yy: Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1413/1996.

Baqillani and his Methodological Work, At-Taqrīb Wa Al-Irshad As-Saghir

Abstract

The fiqh method, which started to be established and presented its products in the second Hijri century, did not produce a substantial work in the field after the work titled al-Risalah by al-Shafi'i until the fourth Hijri century. The studies conducted were shaped, preferably within the framework of this work. Still, in the fourth Hijri century, the period of development when the main compilations related to the field were presented started. One of the first significant works of the development period in question is the work of Baqillani called at-Taqrīb wa al-irshad. In the period when the author lived, the first examples of Hanefi, Shafi'i, and Mutezile method were copyrighted, and serious discussions began in this sense. The differences of opinion, especially regarding the field of kalam, established the basis of the discussions. The fact that that Baqillani was a leading name in the systematization of Ash'ari kalam, was very competent on kalam and, in his work, gave place to the subjects related to kalam such as husn-qubh, whether Quran was created or not, and the miracles of the Prophet was one of the essential indications for this situation. Reflecting his competence over the fiqh method, Baqillani copyrighted the mentioned method in the axis of the science of kalam and approached the problem within the linguistic discussions of his time. In the framework of the linguistic discussions in question, the schools of umum, khusus, and waqf emerged. In this context, the author adopted a method representing the school of waqf, which defends that an author should dwell on the subject in terms of the signification of lafz until he finds an indication. Baqillani, who was a member of Ash'ari thought in terms of faith, became a follower of the Malik School in terms of fiqh thought. The remaining subjects of at-Takrīb, which has not been entirely survived, have reached the present day through a muhtasar (brief) titled at-Talhis, written by Juwayni. The work that the author dealt with the method of fiqh based on the mutakallimin method inspired various subsequent methodologists because he is the first person to tackle various methodological issues that were not seen in the earlier works related to methodology. There is not enough study on this work, which is regarded as the most comprehensive and systematic compilation that has survived in the mutakallimin method. It is observed that although it is proper to the Maliki sect, this work, which constituted a source for the foremost scholars of the Shafi'ite sect, such as Juwayni and Ghazali, has not been assessed sufficiently in terms of methodological knowledge. It is a work that was utilized by the Hanbali methodologists like Bâcî and Karâfî as well as Shafi'ite methodologists. In this context, the study will reveal how Baqillani contributed to the development period of the Maliki methodological knowledge, which methodological issues were handled by him for the first time, and to what extent he affected the ulama following him.

Keywords: Islamic law, The Fiqh Method of Mutakallamin, Mâlîkî Method, Baqillani, at-Taqrīb